

Antal Tamás

A MAGYAR KIR. IGAZSÁGÜGYMINISZTERIUM BIZALMAS ÜGYEIBŐL – II. RÉSZ: A KÖZJOGI PROVIZÓRIUM ELSŐ ÉVTIZEDE¹

*From the Secret Documents of the Ministry of Justice of the Kingdom of Hungary
Part II: The First Decade of the Public Law Interregnum*

Dr. habil. Antal Tamás PhD, LL.M. egyetemi docens, Szegedi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar Európai Jegtörténeti Tanszék, antalt@juris.u-szeged.hu

E tanulmány folytatása annak a korábbinak, amelyben a szerző a Magyar Királyi Igazságügyminisztérium megmaradt titkos iratai alapján tett kísérletet az I. világháború utáni hazai igazságügyi állapotok bemutatására. A jelen, második részben a Horthy-korszak első évtizedének egyes dokumentumai kerülnek sorra: kirajzolódik belőlük a minisztérium és a kormány viszonya, a nemzetiségek joghelyzetének szabályozása, a trianoni békeszerződés végrehajtása során keletkezett nemzetközi jellegű kihívások, valamint az utolsó magyar király, IV. Károly politikai végrendeletének sorsa és a volt királyi család ingatlanvagyonának jogállása. Szintén ide kapcsolódó témák, amelyek a hazai bírósági szervezetbe engednek betekintést, nemkülönben a gr. Bethlen István miniszterelnök és több igazságügy-miniszter tevékenységét érintő fejtegetések abból a közjogilag is különleges korból, amikor az antantkényszerpálya nyomása nehezedett Magyarországra.

KULCSSZAVAK:

Bethlen-korszak, bírósági szervezet, Habsburg-család, igazságügy, Magyarország 1920–1930., Trianon

¹ E közlemény a KÖFOP-2.1.2–VEKOP-15-2016-00001. azonosító számú, „A jó kormányzást megalapozó közszolgálat-fejlesztés” című projektben, a *Hivatásrendek történetének vizsgálata az igazságszolgáltatásban és a közigazgatásban* című Államtudományi Kutatóműhelyben (NKE/4826-4/2017) valósult meg a Nemzeti Közszolgálati Egyetem támogatásával.

The author of the present paper examines the archived sources of the history of the former Ministry of Justice of the Kingdom of Hungary after World War I and during the first decade of the so-called Horthy system. He deals with the connection between the ministry and the state government, the special features of the disciplinary law, the legal status of the minorities living in Hungary as well as the conditions of the actual jurisdiction matters. The activities concerning the implementation of the Peace Treaty of Trianon and some of the diplomatic problems that came up with the neighbour states can also be found in the chapters. One can read supplements to the testament of King Charles IV and the real estates of the ex-royal family, the political carrier of PM Count István Bethlen, and the career of the then ministers of justice taking part in the stabilisation of the post-war public law interregnum under the pressure of the obligations dictated by the former Entente coalition.

KEYWORDS:

administration of justice, Bethlen era, Trianon, system of courts, Habsburg family, Hungary 1920–1930

1. BEVEZETÉS

Az e témakörben előzőleg közzétett tanulmányunkban a magyar igazságügyi igazgatás olyan bizalmassá minősített kérdéseivel foglalkoztunk, mint az I. világháborús hadiállapot, a kapitulációt követő forradalmak és hatalomátvételek, végül az interregnum („a király nélküli királyság”) fenntartásáról hozott alkotmányos reformok időszakának szervezeti és közjogi kihívásai – a csak nagyon töredékesen fennmaradt minisztériumi levéltári források alapján.² A megkezdett feldolgozás *folytatásaként* a jelen közleményben a gróf Bethlen István nevével jelzett korszak, vagyis az antantkényszerpálya évtizedének³ fragmentumai, bizalmas természetű ügyei tükrében mutatjuk be az egykori Magyar Királyi Igazságügyminisztérium (Igazságügyminisztérium) intézménytörténetének néhány tanulságos fejezetét. Ez évtizedben Tomcsányi Vilmos Pál, Daruváry Géza, Nagy Emil, Pesthy Pál és Zsitvay Tibor emelkedtek fel – hosszabb-rövidebb intervallumokban – az igazságügy-miniszteri méltóságba.

A vizsgált éveket végigkísérte és -kísértette a volt szövetséges (antant)hatalmaknak és a megváltozott határaink mentén elhelyezkedő, barátinak nem nevezhető nemzetállamoknak való megfelelési kényszer, ami részint az aktuális kelet-közép-európai politikai helyzetből, részint magából a trianoni békeszerződésből eredt, mivel annak végrehajtása messze nem merült ki és fejeződött be a területi elcsatolásokban. A magyar királykérdés – benne különösen az interregnum és a Habsburg-ház harmadik trónfosztása (1921) –, a gazdasági és monetáris válság, amely a világháborút Európa-szerte követte, a jóvátételi kötelezettségeink, a Kárpát-medencében új arculatot öltő nemzetiségi probléma, a megváltozott hazai pártstruktúra, valamint az úgynevezett torlódott szerkezetű társadalom⁴ valamennyi szegmensét érintő szociális mélypont – mind befolyásolta, illetve behatárolta az igazságügyi szervek mozgásterét is.

Az ország ingatag közjogi és belpolitikai viszonyai csak 1922 tavaszán látszottak konszolidálódni, amikor az Egységes Párt megalakításával – a keresztény polgári és a kisgazda erők egy részének fúziójával – stabilizálódott a kormányzatot támogató többség a második nemzetgyűlésben,⁵ ami analogikusan hasonló jelentőségű volt, mint 1875-ben a Szabadelvű Párt létrejötte. Bethlen miniszterelnöki megbízatása és határozottsága annak ellenére

² Antal Tamás: A Magyar Kir. Igazságügyminisztérium bizalmas ügyeiből – I. rész: hadiállapot, forradalmak, konszolidáció. *Pro Publico Bono – Magyar Közigazgatás*, 8. (2020), 3. 144–173.

³ Ránki György: *Mozgásterek, kényszerpályák. Válogatott tanulmányok*. Budapest, Magvető, 1983. 341–382.; Romsics Ignác: *Bethlen István. Politikai életrajz*. Budapest, Magyarságkutató Intézet, 1991. 72–236.

⁴ Mózes Mihály: *A kiegyezéstől Trianonig. Regionális gazdaságtörténeti tanulmányok*. Debrecen, Cosmos, 1998. 115–125.

⁵ Pölöskei Ferenc – Gergely Jenő – Izsák Lajos: *Magyarország története, 1918–1990*. Budapest, Korona, 1995. 70–73.; Ruszoly József: Alkotmányjogi reformtörekvések az első nemzetgyűlés idején. In Ruszoly József: *Újabb magyar alkotmánytörténet, 1848–1949. Válogatott tanulmányok*. Budapest, Püski, 2002. 207–263.; Ruszoly

is előre mutatott, hogy a parlamentáris kormányzás *de facto* csupán korlátozott formában juthatott érvényre, és hogy a szocialista történetírásában inkább csak az éra negatívumait hangsúlyozták, mintsem az eredmények objektív kritikai mérlegét.⁶ A „Horthy-fasizmus” kifejezés még az 1980-as évek publikációiban is rendre olvasható volt...

2. A SZAKMINISZTÉRIUM ÉS A MINISZTERTANÁCS VISZONYA

Még az 1897. július 14-én tartott minisztertanácsi ülésen keletkezett határozat az igazságügyi igazgatás körébe tartozó ügytípusokról, amelyeket a döntést megelőzően *a kormány vagy az uralkodó elé* kellett terjeszteni:⁷ „[E]zen minisztertanácsi határozat alapján kifejlődött gyakorlat körülbelül a világháború kitöréséig nagyjában szorosan szem előtt is tartotta azt a követelményt, hogy csupán olyan kormányzati, illetve igazgatási ügyek terjesztendők a minisztertanács elhatározása elé, amelyek ezen utóbb említett jegyzékben bennfoglaltak, avagy amelyekre nézve a később keletkezett törvények, esetleg kormányrendeletek, illetve minisztertanácsi megállapodások, illetőleg királyi rendeletek vagy netán házhatározatok tartalmaztak utasítást arra nézve, hogy elintézésükre a minisztertanács döntése kikérendő.” Egy 1924. évi vizsgálat megállapította, miszerint „a kifejlődött [korábbi] gyakorlat – alkotmányunk szellemének megfelelően is – a lehető szorosan értelmezte ezt a szabályozást, és az olyan ügyeket, amelyek a miniszterek által önállóan intézhetők, nem juttatta minisztertanácsi elhatározás alá, hanem a miniszteriális hatóság a szóban forgó ügyekben egyénileg és felelősséggel döntött”.⁸

A világháború és az 1912. évi LXIII. tc.-en nyugvó kivételes rendeletalkotási hatalom miatt 1914 után mind nagyobb számú ügytípus került a kormány érdemi döntése vagy előzetes állásfoglalása alá, amit a forradalmak éve és a politikai-gazdasági válság még inkább szaporított a következő esztendőkből. Mindez oda vezetett, hogy „hova-tovább olyan ügyek tárgyalása és intézése is bekapcsoltatott a minisztertanácsba, amely ügyek intézése pedig – törvényesen – az illető szakminiszterek” önálló feladata lett volna.⁹ Így az 1920-as évtized közepére elérkezett a belső hatásköri revízió ideje. Később, 1929-ben pedig Kaas Albert egyetemi tanár (volt országgyűlési képviselő) fordult azzal a kéréssel Zsitvay Tiborhoz, hogy az egyetemi előadásaiiban szeretné bemutatni e speciális ügyköroket, miért is kérte: az igazságügy-minisztérium bocsássa rendelkezésére a hatályosnak

József: A választási bíráskodás Magyarországon a két nemzetgyűlés idején, 1920–1926. *Acta Juridica et Politica*, 15. (1968), 6. 1–47.

⁶ Lásd pl.: Szinai Miklós – Szűcs László (szerk.): *Bethlen István titkos iratai*. Budapest, Kossuth, 1972; Nemes Dezső: *A Bethlen-kormány külpolitikája, 1927–1931*. Budapest, Kossuth, 1964.; Pölöskei Ferenc: *Horthy Miklós és hatalmi rendszere, 1919–1922*. Budapest, Kossuth, 1977.

⁷ Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (a továbbiakban: MNL OL) K578, B.i. 758. (ad 12.455/M.E.897. számú iratmátsolat).

⁸ MNL OL K578, B.i. 758. („a legszigorúbban bizalmas” megjelölésű irat).

⁹ Uo.

tekintett tárgyjegyzékeket.¹⁰ Az igazságügy-miniszter az említett revízióval 1924-ben foglalkozott, az év márciusában több ügyosztály el is küldte a maga lajstromát és *pro futuro* javaslatait.

Az elnöki ügyosztály az államfői (kormányzói) hatáskörbe eső – az 1883. évi I. tc. szerinti VI. köztisztviselői fizetési osztályba vagy az e felettiébe felvett, valamint a bírói és ügyészi – kinevezéseket, az igazságügy-miniszteri hatáskörben lévő kinevezések közül pedig a VII. fizetési osztályba tartozók iránti előterjesztéseket, továbbá a cím- és jellegadó-mányozási kérdéseket, a legfelsőbb kitüntetésekre való előterjesztéseket, ha nem a miniszterelnökség hatáskörébe voltak utalva, továbbá a kegyelmi ellátásokkal vagy ezek meghosszabbításával kapcsolatos ügyeket, a hitelátruházással és a póthittel összefüggő költségvetési tételeket, végül a külföldi kitüntetések viseletének engedélyezését jelölte meg a tárgyalta kategóriába tartozókként. Az I. számú vagy törvény-előkészítő ügyosztály részéről a törvényjavaslatok, a nemzetgyűlés elé terjesztendő kormányzati (minisztériumi) jelentések, az előkészített és kibocsátandó minisztériumi rendeletek, a kormány politikájára kiható fontosabb igazságügy-miniszteri rendeletek, jelentések, előterjesztések és „kijelentések” voltak a minisztertanács elé viendő, amely gyakorlat fenntartását javasolták is. A II. (magánjogi) ügyosztály csak a hitbizományok alapításával, megerősítésével vagy megváltoztatásával kapcsolatos tárgyakat vitte a kabinet plénuma elé. A IV. (büntetőjogi) ügyosztályhoz ekkor nem tartoztak releváns feladatkörök, míg a VI.-ban (börtönügyi) a póthitel és a kinevezések kérdéseinél alkalmazták a rendszeres felterjesztést mint egyébként jogszabályon alapuló kötelezettséget. A IX. (közjegyzői és ügyvédi) ügyosztály a minisztertanács előzetes döntését az alábbi esetekben kérte ki: jogszabály szerint az állami tulajdonban lévő ingatlanok elidegenítése vagy ingatlanok állami tulajdonba vétele, egyes külföldi gyártmányú iparcikkek beszerzése, a pót- vagy rendkívüli költségvetési hitel felvétele, a gyakorlat alapján a nagyobb értékű ingatlanok rabgazdaságok céljára történő haszonbérbe vétele és a költségvetésben előirányzott beruházási hitelek igénylése. A X. (építési) ügyosztálytól érkezett kimutatás szerint ugyancsak a túlkiadás miatti pót- és az előirányzat nélküli rendkívüli hitelek kieszközlése, a bírósági és büntetés-végrehajtási építkezések engedélyeztetése, az új járásbíróóságok felállítása vagy a meglévők székhelyének, székházának, területének megváltoztatása, valamint a törvényszékek illetékességi területének módosítása tartozott ide. A XI. (gazdasági és jóléti ügyeket intéző) ügyosztály viszont csupán az előbbieknél is említett hitelek igénylését végezte a kormánytestület közben jöttével.¹¹

A magyar kormány ez idő táján a hivatali kommunikációval ugyancsak foglalkozott. 1922-ben többször előfordult, hogy a *hivatali titoktartás* fontosságára hívta fel a minisztertanács a tagjainak és a minisztériumok köztisztviselőinek a figyelmét, amit az igazságügyi osztályvezetőkkel az év októberében nyomatékosan közöltek is. A sajtónak adandó tájékoztatásokat a kormány szintén több alkalommal korlátozhatta, a levéltári anyagok között

¹⁰ MNL OL K578, B.i. 758. (Prof. Kaas Albert levele).

¹¹ MNL OL K578, B.i. 758. (ügyosztályi iratok).

egy 1924. december 22-én kelt irat tanúskodik erről: „[E]gyes tisztviselők nem minden körülmények között és nem minden vonatkozásban tartják be a hivatali titoktartásnak rendkívül fontos és a közszolgálat, valamint a kormányzat érdekében mellőzhetetlen követelményét.” A minisztertanács döntése nyomán Bethlen István arra utasította Pesthy Pált, hogy a minisztériumában a legszigorúbban tartassa be a hivatali titok közlésének tilalmát, ha pedig azt észlelné, hogy az alkalmazottak ezt a kötelezettségüket mégis megszegik, „a szükségessé váló megtorló fegyelmi, avagy az elkövetett vétség súlyosabb minőségéhez képest a bünvádi eljárás megindítása iránt a szükséges lépéseket megtenni méltóztassék”. A felhívást a minisztériumban körözték is, azt minden ügyosztály vezetője tudomásulvételével aláírta.¹² Hasonló problémákat a kormány a későbbiekben is megvitattott.

Miután a hadi- és a kivételes közjogi állapot Magyarországon csak 1921-ben, illetve 1923-ban szűnt meg,¹³ az *állami költségvetés tervezése* is nehézségekbe ütközött, amit jól mutat, hogy az első nemzetgyűlés feloszlataáig az 1922–1923. évi büdzsét nem sikerült elfogadnia a törvényhozó szervnek. Ez ugyanakkor az új Bethlen-kormány megalakítását és az Egységes Párt létrehozását politikailag megkönnyítette.¹⁴ Minderre tekintettel Kállay Tibor pénzügyminiszter – az 1924. évi fiskális és monetáris stabilizáció egyik kidolgozója¹⁵ – csak 1922. augusztus 15-én hívta fel az igazságügy-minisztert és társait arra, hogy az ideiglenesen meghosszabbított 1921–1922. évi költségvetésükből kiindulva állíttassák össze az újabb tervezeteket a folyó évi szeptember 30-ig.¹⁶ (A költségvetési év ekkoriban július 1-jétől június 30-ig tartott.)

Mellékelte ugyanakkor a szempontrendszert, amely egyértelműen rávilágít az ország gazdasági helyzetére. E szerint további szigorú takarékoság volt követendő a személyi kiadásoknál is: „[M]inden közigazgatási ágnál, intézménynél és üzemnél csak olyan számú állás lesz felveendő, amely számú állás elkerülhetetlenül szükséges az illető ágazat, intézmény és üzem leggazdaságosabban berendezendő működésének a fenntartásához. Új állásoknak a felvétele és személyzet szaporításnak az el[ő]irányzása tehát általában elvileg az egész vonalon szigorúan elkerülendő lesz. Amennyiben pedig [...] az 1922. évi június 30-ával a vonatkozó törvények alapján végrehajtott létszámredukció dacára még mindig mutatkoznak feles számú alkalmazottak: úgy ezeknek a feles számú alkalmazottaknak az állásai az illető költségvetési címnél előirányzandók lesznek ugyan, egyidejűleg azonban az egész tárcára nézve egy külön kimutatást kérek készíteni arról, hogy mely címnél és mennyi ilyen

¹² MNL OL K578, B.i. 627/4.

¹³ A m. kir. minisztérium 1921. évi 7200. M.E. számú rendelete a trianoni békeszerződés életbelépéséről. In *Magyarországi Rendeletek Tára (MRT) 1921*. Budapest, 1922. 241–242.; a m. kir. minisztériumnak 6310/1922. M.E. számú rendelete a háború esetére szóló kivételes hatalom megszűnése napjának közzététele tárgyában. *Igazságügyi Közlöny*, (1922), 7. 243.; a m. kir. minisztériumnak 960/1923. M.E. számú rendelete a kivételes hatalom alapján kibocsátott egyes rendeletek hatályának megszűnése tárgyában. *Igazságügyi Közlöny*, (1923), 2. 41–42. és a melléklet.

¹⁴ Romsics (1991) i. m. 141–150.; Gergely Jenő – Glatz Ferenc – Pölöskei Ferenc (szerk.): *Magyarországi pártprogramok, 1919–1944*. Budapest, ELTE Eötvös, 2003. 58–61., lásd még: 62–80.

¹⁵ Kaposi Zoltán: *Magyarország gazdaságtörténete, 1700–2000*. Budapest–Pécs, Dialóg Campus, 2002. 278–282.

¹⁶ MNL OL K578, B.i. 635. (3135/1922. P.M. számú irat) 1–5., 16.

felesleges állás van, és kérem ezt a kimutatást a részemre a költségvetési előirányzattal egyidejűleg megküldeni.” Megtoldotta mindezt Kállay azzal, hogy „személyzetssaporítás semmi esetre se foglaljon helyet” az előirányzatokban, „mert ha vannak is egyes ágak, amelyeknél munkaerő többletre van szükség, úgy ezt a szükségletet nézetem szerint nem tisztviselői, hanem kisebb qualitatív és kevesebb igényű bíró alkalmazottaknak a felfogadása útján kell törekedni kielégíteni”. A fizetési fokozatban történő előmenetelleket vagy az ezzel járó státuszrendezéseket szintén mellőzni kérte a pénzügyminiszter azzal, hogy erre esetenkénti „megállapodások szerint” kívánt rátérni a költségvetési év folyamán.¹⁷

A hivatali szervezeti kereteket¹⁸ is megváltoztatni ajánlotta a pénzügyi tárca vezetője: általában összevonásokat és ezzel állások megszüntetését hozta javaslatba, amiről ugyancsak külön kimutatást kért. Már a mesterséges szuperinflációt jelezte azon iránymutatás, miszerint a „jutalmak és segélyek” rovatban „minden egyes címnél olyan összeget méltóztassék előíranyozni, amely a háromszorosát teszi ki annak az összegnek, amely az 1921/22. évre előíranyoztatott”. A segélyek jogcímén történő kifizetéseket a minimálisra kellett szorítani, mivel azokat a Népjóléti és Munkaügyi Minisztérium vette át. A trianoni határokon kívülről „menekült” igazságügyi alkalmazottakra nézve pedig megtudhatjuk, hogy e kategóriával már nem számolt az új költségvetés, mert vagy véglegesen elhelyezték, vagy 1922. június 30-i hatállyal végelbánás alá vonták őket, azaz nyugállományba kerültek, illetve az állami közszolgálatuk egyébként megszűnt. „Az újabban netán ide menekülő alkalmazottak pedig a vonatkozó (1922. évi július hó 14-én hozott) minisztertanácsi határozat értelmében jelentkezésük esetén végelbánás alá lesznek veendőök; ilyenek részére tehát ténylegességi illetmények az 1922. évi július 1-től kezdve csak az esetben lesznek utalványozhatók, ha az így végelbánás alá vont egyén később netán valamely állásra a tényleges szolgálatban alkalmaztatik.”¹⁹ A dologi kiadásokra és bevételekre szintén a szigorú takarékosság volt irányadó, az átiratnak e részleteit itt mellőzzük.

A költségvetési tervszöveggel és annak indoklásával együtt az állami alkalmazottak rangsorozati névjegyzékét is a pénzügyminiszter rendelkezésére kellett bocsátani, amelyekben feltüntették minden alkalmazott nevét, „a fizetés természetével bíró” illetményeinek összegét, valamint a közszolgálat tényleges kezdetének, nemkülönben az aktuális és a közvetlenül megelőző fizetési fokozatba történt kinevezésének napját, továbbá azt, hogy fel volt-e ruházva valamilyen magasabb állásnak (státusz) a címével vagy jellegével. Egyelőre nincs teljes jegyzékünk sem az Igazságügyminisztérium, sem az igazságügyi igazgatás 1922. évi személyi állományáról, azonban ismerjük a szűken vett minisztériumi tisztviselőknek 1920 tavaszán készített lajstromát. Ebben a táblázatban 94 személy neve olvasható az alábbi megosztásban: államtitkárok, helyettes államtitkárok, miniszteri tanácsosok, miniszteri osztálytanácsosok, miniszteri titkárok, miniszteri segédtitkárok,

¹⁷ MNL OL K578, B.i. 635. (3135/1922. P.M. számú irat) 6–7.

¹⁸ A M. Kir. Igazságügyminisztérium ekkor fennálló belső hivatali struktúráját 1920-ban állapították meg, amely szerint 12 ügyosztállyal működött, mindez 1923 elején 11-re apadt. Részletesen lásd: 743/1920. I.M.E. *Igazságügyi Közlöny*, (1920), 1. 9–17.; 2139/1923. I.M.E. *Igazságügyi Közlöny*, (1923), 1. 11–18.

¹⁹ MNL OL K578, B.i. 635. (3135/1922. P.M. számú irat) 8–9.

berendelt kúriai tanácselnök, berendelt kúriai és ítéltáblai bírák, berendelt törvényszéki elnök és bírák, berendelt királyi főügyész-helyettes és ügyészek, berendelt járásbíró, továbbá hasonlóan foglalkoztatott törvényszéki és járásbíróági jegyzők, végül a központi telekkönyvi hivatal főnökei.²⁰ Egy másik ismert lajstromban pedig az országosan vett igazságügyben 1921 elején rendkívüli családi pótlékban részesülők nevei olvashatók, szám szerint 143 közszolgálati alkalmazotté (közülük nő csupán három volt).²¹

Ide kapcsolódik, hogy a korábban hiányolt *önálló bírói és ügyészi státusz* ekkor már létezett: a javadalmazásuk sokáig az egyéb köztisztviselőkével azonos rendszerben történt az 1883. évi I. tc. és az 1893. évi IV. tc. alapján, mígnem ezen először az 1908. évi VI. tc. változtatott azáltal, hogy az egyes fizetési fokozatokba beosztható királyi bírák, ügyészek és igazságügyi jegyzők számát normatívan rögzítette, így arányosítva a század elején, különösen az 1904–1905-ben kibontakozott politikai válság alatt és után kialakult egyenetlenségeket.²² A csak rájuk vonatkozó bérrendszert végül a forradalmak után sikerült kiharcolniuk: az 1919. évi XXVII. néptörvény nyomán az 1920. évi XX. tc. önálló illetményezést vezetett be a bírák és az államügyészek részére, ami egy rövid időre valóban garantálta a fizetésüket, a lakáspénzüket, a pótlékaikat és az egyéb illetményeiket. De e vívmányokat csupán 1924-ig élvezhették, mivel a gazdasági megszorítások és a mesterséges infláció hatásai őket is elértek. Az egymást követő takarékosági programok következtében a korszakban a javadalmaik vásárlóértéke végül sosem emelkedett fel az I. világháború előtti szintre.²³ A gazdasági világválságot követően a közszolgálat viszonyait, különösen az állami nyugellátást először az 1934. évi I. tc. módosította, de a miniszteri rendeletek vagy úgynevezett elnöki rendeletek útján történő illetményi és/vagy szolgálati korrekció mindvégig gyakorlatban maradt.

3. A FEGYELMI ÉS A KEGYELMI JOG GYAKORLÁSÁNAK AKTUÁLIS KÉRDÉSEI 1920–1921-BEN

A magyar tanácsköztársaság jogforrásait, egyéb döntéseit²⁴ és általában a közjogi legitimitását egyértelműen elutasították az 1919 őszétől alakult kormányok és az első nemzetgyűlés nagy része. Friedrich István miniszterelnök már az év szeptemberében kibocsátott

²⁰ MNL OL K577, A1. 1920. (1533/1920. P.M. számú őrzési egység).

²¹ MNL OL K577, A2. 1920. II. (266/1921. főig. számú iratok).

²² Antal Tamás: *A Szegei Királyi Ítéltábla története 1890 és 1914 között. Bíróságtörténeti könyvek. Fejezetek a Szegei Ítéltábla történetéből I.* Budapest–Szeged, Országos Bírósági Hivatal – Szegei Ítéltábla, 2014. 45–46.

²³ Antal Tamás: *A Szegei Királyi Ítéltábla története 1914 és 1921 között. Bíróságtörténeti könyvek. Fejezetek a Szegei Ítéltábla történetéből II.* Budapest–Szeged, Országos Bírósági Hivatal – Szegei Ítéltábla, 2015. 42., 56–57.; Antal Tamás: A trianoni békeszerződés hatásai a királyi ítéltáblákra – különös tekintettel a szege-dire. *Acta Universitatis Szegediensis: Forum: Acta Juridica et Politica*, (2017), 1. 31–44., ide különösen: 39–43.; Navratil Szonja: *A jogász hivatásrendek története Magyarországon (1868/69–1937)*. ELTE Jogi kari Tudomány 25. Budapest, ELTE, Eötvös, 2014. 115–139.

²⁴ Halász Pál – Kovács István – Peschka Vilmos (szerk.): *A Magyar Tanácsköztársaság jogalkotása*. Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1959. 10–32., 55–72.

egy rendeletet a közszolgálati alkalmazottaknak a *tanácsköztársaság alatti magatartását* vizsgáló bizottságok tárgyában, amelyeknek azt kellett feltárniuk, hogy kik szegődtek „a bolsevizmus fokozott szolgálatába”, vagyis kik voltak, akik a tisztviselőtársaik terrorizálását, üldözését, politikai megbízhatóságuk minősítését, valamint nemzetellenes nyilatkozatokhoz való csatlakozásra kényszerítésüket és a propagandaterjesztést végezték.²⁵

Az eljárásokhoz a rendes fegyelmi szerveken kívül *ad hoc* bizottságot alakíthatott minden miniszter, az államtitkárokra nézve pedig maga a kormány. Az így létrehozott bizottságok a fegyelmi eljárás szabályait alkalmazták azzal, hogy az ügydöntő határozatukat kihirdetés előtt a miniszter elé kellett terjeszteniük jóváhagyás végett. Az Igazságügyminisztériumban 1919 szeptemberében fel is állítottak egy öttagú *különbizottságot*, amely a szankciókat az adott eset összes körülményeihez képest alkalmazta. A felfüggesztett személy a vizsgálóhelyezése esetén – ha azt a bizottság az eljárást megszüntető vagy felmentő határozatában elrendelte, avagy a hivatalvesztésnél enyhébb szankciót alkalmazott – az addig vizsgatartott illetményét pótlólag megkaphatta. Maga a bizottság fegyelmi tárgyalás nyomán döntött, kivéve, ha a vizsgáló előterjesztése alapján szolgálati vétség nem látszott fennállni. Az utóbbi esetben az eljárást megszüntető határozatot tanácsülésein hozták. A zárt tárgyaláson a vizsgáló ismertette a feltárt adatokat és a terhelt nyilatkozatára teendő észrevételeit, de a terheltnek módot kellett adni, hogy ott helyben is védekezhessen. Az érdemi határozatot zárt ülésben hozták; a jegyzőkönyvet a vizsgálóbiztos vezette, de szavazati jogot nem gyakorolhatott. A négy rendes tag szavazatának egyenlő megoszlása esetén a bizottság elnöke döntött, de más arány mellett is nyilváníthatott jegyzőkönyvezett különvéleményt.²⁶

A tanácsköztársaság idején elkövetett cselekmények miatti vizsgálatok és felelősségre vonások számát tekintve – amelyek jórészt 1919-ben és 1920-ban folytak – a levéltári források alapján a következő adatokat ismerjük: a már 1919. március 21. előtt is szolgáló igazságügyi tisztviselők közül összesen 98-at vizsgáltak meg, ezek közül 83 taggal szemben nem tartották szükségesnek az eljárás folytatását, míg további eljárásra utaltak 15 személyt: büntetőre hármat, fegyelmi-re hetet, a bírói ügyviteli szabályokban részletezett igazságügyi felügyeletire pedig ötöt. A március 21. után berendeltek közül vizsgálat alá kerültek 48-an, akik közül további eljárást nem talált szükségesnek a bizottság kilenc személynél, míg büntetőeljárásra utal 13-at, fegyelmi-re pedig 26-ot.²⁷

Az 1919. évi baloldali fordulatban részt vett állampolgárok felelősségre vonása egyébként a rendes bűnüldöző szervek, bíróságok hatáskörébe tartozott, miként ezt Friedrich már a hivatalba lépésekor megfogalmazta: a „bolsevik rendszer bűneiért felelős személyek a közönséges büntetőtörvények súlya alá esnek; jogellenes cselekményeikért bűnhődni fognak, de ez a megtorlás nem lehet felelőtlen egyéni bíraskodás tárgya, s még kevésbé szolgálhat ürügyül a felekezeti és faji harcok felszítására”. Erről, és az államügyészség

²⁵ A minisztérium 4359/1919. M.E. számú rendelete a közszolgálati alkalmazottak részéről a tanácsköztársaság ideje alatt elkövetett magatartást elbíráló külön fegyelmi bizottság tárgyában. (MNL OL K577, A5. 1903–1920. I.)

²⁶ MNL OL K577, A.5. 1903–1920. (I.) csomó, 5–8. f.

²⁷ MNL OL K577, A.5. 1903–1920. (I.) csomó, 51. f., 53–59. f.

szerepéről Nánási Lászlónak a Váry Albert pályafutásáról írott monográfiájában olvasható részletes elemzés.²⁸

Az általunk tárgyalt közigazgatási eljárásokkal összefüggésben 1922 elején számosan felvetették az esetleges *revízió szükségességét*, megkérdőjelezve utóbb az ügydöntő határozat vagy az egész vizsgálat jogszerűségét. Gróf Bethlen István miniszterelnök Tomcsányi Vilmos Pál igazságügy-miniszterhez februárban írott bizalmas leveléből egyértelműen kiderül, miként vélekedett minderről a kormányfő: „[R]észemről teljes mértékben osztom azokat az aggályokat, amelyek ezen bizonyára tömegesen kívánt felülvizsgálatok foganatba vétele ellen támaszthatók. Kormányzati érdekből nem tartható kívánatosnak, ha állítólagos sérelmek, vitatható jogsértések újra felvonultatásával a már egyszer lebonyolított igazolások nagyrésze jóformán újból kezdetnék, és ezen új eljárás rendjén megismételt vádakkal az egyes hivatalokban folyó munka megzavartatnék, s egyes hivatalok békés rendjébe új izgalmak vitetnének be.” Ugyanakkor a miniszterelnök elismerte, hogy neki is tudomására jutottak „nyilvánvalóan kétségtelen és szembeötlő” tévedések, sérelmek, amelyek arra indították a minisztertanácsot, hogy korlátozott keretek között mégis újrafelvételt engedélyezzen a vétkesnek ítélt tisztviselők részére, de nem hivatalból, hanem kifejezetten csak azok *saját kérelmére* (kivéve néhány közérdekű vagy jogos magánérdekű tényállást). Ez a felülvizsgálat a hivatalvesztés hatálya alatt álló vagy a hivatalukból elmozdított egyének ügyeire terjedhetett ki, a más büntetéssel sújtottakéra nem, és rájuk is csupán abban az esetben, ha az inkriminált határozat „nyilvánvalóan sérelmes módon”, illetve „a nagymértékben valószínűvé tett téves ténybeli adatok alapján” keletkezett. Az újrafelvétel engedélyezése körül még így is a „legszigorúbb mérlegelésre” hívott fel Bethlen.²⁹

Megjegyzendő: ehhez hasonló jogkérdések korábban és később is felmerültek. 1923-ban a kormányzó kabinetirodájának főnöke, Bartha Richárd egy, a m. kir. államvasutaknál alkalmazott kiadóőr fegyelmi ügyében kért állásfoglalást, mivel a kereskedelemügyi miniszter szerint a szóban lévő munkáltató fegyelmi bíróságainak ítéleteivel szemben nem volt helye semmilyen kegyelemnek. 1924-ben pedig a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium egyik tanácsosa fordult egy elvi problémával az igazságügy-miniszterhez, miszerint kormányzói vagy egyéb kegyelem adható-e a tanácsköztársaság alatti magatartása okán indított fegyelmi eljárásban a foglalkozásától jogerősen eltiltott tanítónőnek az eltiltás még hátra lévő tartamára, ha az akadályát képezi annak, hogy egy magániskolában elhelyezkedjen.³⁰

Az Igazságügyminisztérium megfelelő ügyosztálya már előbb is foglalkozott a *fegyelmi határozatok* kegyelmezési jog alá tartozásának kérdésével, miről Szász Béla államtitkár egy figyelemre méltó állásfoglalást terjesztett elő még 1921-ben, amit *pro domo* utána is követtek a gyakorlatban. Megállapította az előadó, hogy sem a bírósági hivatalnokok felelősségre vonásáról szóló 1871. évi VIII. tc.-ben, sem a vasúti szolgálati rendtartásról

²⁸ Nánási László: *A jogrend szolgálatában: Váry Albert élete és működése, 1875–1953*. Budapest, Legfőbb Ügyészség, 2015. 56–74., 184–239. (az idézet: 56.)

²⁹ MNL OL K578, B.i. 631/1.

³⁰ MNL OL K578, B.i. 631/2.

alkotott 1914. évi XVII. tc.-ben nem voltak direkt rendelkezések a tárgykörben, azonban ez még nem jelentette azt, hogy a joggyakorlat alapján ne lehetett volna helye államfői kegyelemnek. Például az 1878. évi Büntető törvénykönyv előtt is létezett ez az intézmény, mint „kitűnő királyi jog”, törvényi felhatalmazás nélkül. Abban az esetben látott általában lehetőséget az alkalmazására – akár kifejezett normatív rendelkezés híján –, ha „az egyén megsemmisítését jelenti anélkül, hogy az a konkrét esethez fűződő államérdekből mulhatalatlanul szükséges lenne”. Erre tekintettel, mint a büntetőjogon kívül is létező közjogi intézményt fogta fel, „mely az állam zavartalan életrendje érdekében szükséges mindazokon a tereken, ahol bizonyos közjogi jellegű jogi következmények végrehajtása egyéneknek a konkrét közérdekkel arányban nem álló súlyos megterhelését vonhatja maga után, ami az igazságosságról táplált fogalmainknak nem felel meg, és végső eredményben, ha az ilyen esetek gyakoriak, még az állam rendjének a megrázkódtatásához is vezethet”.³¹

A fegyelmi jog mibenlétét nézve Szászy arra hajlott, hogy annak volt valamennyi kötődése az anyagi büntetőjoghoz, még ha a különbözőségek domináltak is inkább: ez utóbbiak egyike, hogy szorosan körülírt büntetendő tényállások nincsenek a fegyelmi jogban, a másik pedig, hogy az alkalmazható szankció nemek viszonylagosan enyhébbek, mint a büntetőjogiak, és csak a hivatali renddel függnek össze. Külhoni példát citálva a német birodalmi köztisztviselők szolgálati pragmatikájáról is szóló 1873. évi törvény (*Reichsgesetz betreffend die Rechtsverhältnisse der Reichsbeamten*)³² kifejezetten felhatalmazta a császárt a fegyelmi büntetések elengedésére vagy enyhítésére. Összességében oda konkludált, miszerint a kegyelmi jog gyakorlása nem kizárt a közzolgálati fegyelmi jogkövetkezmény terén, de csak akkor alkalmazható, ha az különben „az egyénre egyenesen megsemmisítő hatással lenne” (értve ez alatt elsősorban a túlzott mérvű jogi „megsemmisülést”). Rámutatott továbbá arra, hogy mindez még ebben a formában is teljesen diszkrecionális lehetőség, a hatáskör gyakorlójának az adott ügyben a különös méltánylást érdemlő körülményeket szabadságában áll rugalmasan mérlegelni. Erre tekintettel a *túl tágan értelmezett* közjogi kegyelem sem a fegyelmi joggal, sem magával a kegyelmi joggal nem volt szabatosan összeegyeztethető, hanem annak a praxisban „csak csekély jelentősége lehetett”.³³

Az állásfoglaláshoz Szászy saját kézírásával hozzátoldott még egy folytatódólagos részt. Ebben a következő összegzést fogalmazta meg: „[J]ogrendszerünk nem zárja ugyan ki, hogy állami közzolgálati alkalmazott fegyelmi ügyében a megindított fegyelmi eljárás vagy a fegyelmi ítélet egyik-másik jogkövetkezménye kegyelem útján elengedtessek, azonban nem lehet szó arról, hogy a kegyelem az elbocsátott alkalmazottra nézve teljesen in integrum restitúcióval járhasson.” Tehát mindez az érintett erkölcsi kvalifikációjának a visszaadására irányult s nem jelentette azt, hogy „az elbocsátott kegyelem útján állásába visszahelyeztetik, a kegyelemnek csak az lehet a jogkövetkezménye, hogy [...] újra kinevezhető, nem foglalja azonban magában a kinevező hatóságra nézve azt a kötelezettséget, hogy a megkegyelmezettet a régi állására vagy bármely más állásra újra ki is nevezze”.

³¹ MNL OL K578, B.i. 631/2. (1630/1921. I.M. IV.)

³² Deutsches Reichs-Gesetzblatt. No. 1873/10., 61–90.

³³ MNL OL K578, B.i. 631/2. (1630/1921. I.M. IV.)

Így az esetleges kegyelem a vasúti alkalmazottakra nézve egyébként megállapított kötelező feltételek alól nem mentesíthetett, miként a kegyelemben részesült személy újabb kinevezése is csak akkor volt lehetséges, ha más alkalmasabb vagy méltóbb pályázó nem mutatkozott.³⁴ Felmerült egyúttal a kvázi közkegyelem problémája, pontosabban: vajon a politikai bűncselekményekre vonatkozó, az 1920. december 24-i kormányzói elhatározáson alapuló kegyelem (amnesztia)³⁵ vonatkozhatott-e a tisztán fegyelmi szankciókra és eljárásokra is? Erre egyértelmű nemmel felelt az előterjesztő, mivel a közérdek azt kívánta, hogy amíg az állások teljesen kifogástalan előéletű személyekkel betölthetők voltak, addig közülük kellett kiválasztani a munkavállalókat. Mindebből következett az államfői diszkrécionális kegyelem ma is létező természete: általa csak *jogilag* tekintünk el a hátrányos következménytől, a kifogásolható magatartás negatív megítélését nem változtatja meg.

Az említett 1920. évi kormányzó általi fegyelmi elhatározást egy újabb követte 1921. november 3-án,³⁶ amely „az állam és társadalmi rend ellenségei által »fehér terror« gyűjtőnév alá foglalt bűncselekményekre vonatkozó kegyelmi rendelkezéseket lényegesen enyhítette s a kegyelem alá eső bűncselekmények körét ebben a vonatkozásban jelentékenyen kiterjesztette”, decemberben pedig még újabb *közkegyelmi intézkedést* hozott javaslatba a kormány, immár a forradalmak résztvevőire vonatkozóan. „A közkegyelmi intézkedés a hozzám intézendő magas elhatározás alakjában és ellenjegyzésemmel jelennék meg” – fogalmazott Tomcsányi Vilmos Pál igazságügy-miniszter a Horthy Miklós elé terjesztett átiratában.³⁷ Az újabb államfői kegyelmet 1921. december 22-én el is rendelte a kormányzó.³⁸

A kegyelemnek más – ma szokatlan – formái is előfordultak. Például Bethlen István arról értesítette az igazságügy-minisztert 1922 januárjában, hogy Horthy eljárási kegyelmet gyakorolt a gr. Bánffy Miklós külügyminiszter és gr. Sigray Antal nemzetgyűlési képviselő, valamint a maga Tomcsányi Vilmos Pál igazságügy-miniszter és Rakovszky István nemzetgyűlési képviselő ellen párviadal miatt indított büntetőeljárásokban. Minderről a budapesti királyi ügyészség vezetőjét bizalmas, saját kezéhez címzett átiratban értesítette Timkó Zoltán, a büntetőjogi ügyosztály vezetője.³⁹ Szintén 1922-ben történt, hogy a magyar Külügyminisztérium Csehszlovákia azonos kormányzati szervével *kölcsönös politikai amnesztia* ügyében folytatott tárgyalásokat megnevezett politikai foglyok szabadon bocsátása érdekében. Miként tanulmányunk előző részében bemutattuk, hasonló egyezkedések

³⁴ MNL OL K578, B.i. 631/2. (1630/1921. I.M. IV.)

³⁵ A m. kir. igazságügyminiszternek 49.900/1920. I.M. számú rendelete a kormányzó Úr Főméltósága részéről 1920. évi december hó 24. napján kiadott magas kegyelmi elhatározás végrehajtása tárgyában. *Igazságügyi Közlöny*, (1920), 12. 753–760.

³⁶ A m. kir. igazságügyminiszternek 59.391/1921. I.M. számú rendelete a Kormányzó Úr Főméltósága részéről 1921. évi november hó 3. napján kiadott magas kegyelmi elhatározás végrehajtása tárgyában. *Igazságügyi Közlöny*, (1921), 11. 769–774.

³⁷ MNL OL K578, B.i. 622/1.

³⁸ A Kormányzó Ur Főméltósága részéről 1921. évi december hó 22. napján kiadott magas kegyelmi elhatározás; a m. kir. igazságügyminiszternek 66.800/1921. I.M. számú rendelete a Kormányzó Ur Főméltósága részéről 1921. évi december hó 22. napján kiadott magas kegyelmi elhatározás végrehajtása tárgyában.

³⁹ MNL OL K578, B.i. 613/3.

időközben Romániával is zajlottak. Bizonyára az Igazságügyminisztériumnak kellett most is a legfelsőbb döntést végrehajtania, azaz a követelt foglyokat felkutatnia az ország különböző büntetés-végrehajtási intézeteiben.⁴⁰

4. IV. KÁROLY POLITIKAI VÉGRENDELETE

Az utolsó magyar király nem sokkal a trónfosztása előtt⁴¹ Hertensteinben tett politikai jellegű, német nyelven írott végintézkedést 1921. október 15-én („*Mein letzter Wille!*”),⁴² amelyben a még gyermekkorú trónörökös fiának, Ottó főhercegnek, valamint az egyéb gyermekeinek gyámságáról, illetve a régensségről nyilvánított akaratnyilatkozatot. Ennek értelmében az említett gyám és az ideiglenes kormányzó azonos személy lett volna, de nem a legközelebbi atyai agnát rokon, hanem elsősorban a királyné. Másfél évvel később, a testamentumnak 1923. január 9-én a főudvarnagyi bíróság előtti felnyitása és kihirdetése után, az igazságügy-miniszter abban kellett állást foglaljon: mindennek volt-e még valamilyen kötelező hatálya Magyarországra nézve?

A gr. Bethlen István miniszterelnökhöz címzett, március 28-án kelt szigorúan bizalmas jelentésében Daruváry Géza megállapította, miszerint bár a szóban lévő végrendelet a trónfosztást megelőzően keletkezett, de tekintettel az 1920. évi I. tc.-re és az 1921. évi XLVII. tc.-re, az nem volt végrehajtható Magyarországon. Az előbbi törvény ugyanis a kormányzói jogkörrel rendelkező az államfői jogok új keletű gyakorlását már szabályozta 1920 elején, a végrendelet e tekintetben tehát a jogszabályainkkal *ab ovo ellentétben állt*. Daruváry úgy látta, ha netalán e jogszabályokat utóbb hatályon kívül helyezné is a magyar országgyűlés (nemzetgyűlés), akkor sem lehetett a törvényhozó szerv jóváhagyása nélkül alkalmazni a végrendeletben foglalt gyámkormányzó intézményét, „ősi alkotmányunk szerint ugyanis a királyi hatalom gyakorlása a király kiskorúsága idején a nádort illeti, s illetőleg minthogy a nádori állás betöltése ez idő szerint törvénnyel fel van függesztve, a gyámkormányzóságról az országgyűlés lenne hivatva rendelkezni”,⁴³ Miként e tanulmányunk első részében érintettük,⁴⁴ IV. Károly ez irányú normatív törekvései nem voltak újak: már 1918 nyarán felvetette egy, a gyámkormányzóról szóló jogszabály megalkotását, ami azonban nem valósult meg, míg az akkori Wekerle-kormány ennek hatására a nádori méltóság újraélesztésében kezdett el gondolkodni, a köztársaság kikiáltása miatt szintén eredménytelenül.

⁴⁰ MNL OL K578, B.i. 635.

⁴¹ *IV. Károly visszatérési kísérletei*. Budapest, Kiadja a M. Kir. Minisztérium (2 füzetben), é. n.; Somogyi István: *Hartensteintől Funchalig. Egy királydráma története hiteles adatok nyomán*. Budapest, 1936.; Zsiga Tibor: *Horthy ellen, a királyért*. Budapest, Gondolat, 1989. 97–158.; Hegedűs Sándor: *Az utolsó trónfosztás*. Budapest, Kossuth, 1970. 173–184.; Romsics (1991) i. m. 127–141.

⁴² MNL OL K578, B.i. 686. (*Mein letzter Wille!*)

⁴³ MNL OL K578, B.i. 686. (Jelentés).

⁴⁴ Antal (2020) i. m.

Az igazságügy-miniszteri okiratban Daruváry áttekintette a nádori méltóság releváns jogtörténeti hátterét is (1485: 2. tc., 1681: 1. tc., 1741: 4. tc.), hivatkozott az 1861. évi felirati javaslatban foglaltakra és neves közjogászokra (Deák Ferenc, Korbuly Imre, Lechner Ágoston, Kiss István, Nagy Ernő, Ferdinandy Gejza), akik egyetértettek abban, miszerint „a nádori törvénynek idézett cikke a nádort mint gyámot (tamquam tutor) említi ugyan, de tartalmából nyilvánvaló, hogy az tulajdonképpen a nádornak közjogi kormányzói jogkörére kíván vonatkozni”. Történelmi precedensként Mária Teréziát hozta fel, aki szintén az országgyűlés jóváhagyásával jelölte ki a férjét az ország kormányzójául azon esetre, ha a fia, a későbbi II. József kiskorúsága alatt távozna el. Ugyanakkor az igazságügy-miniszter ismételtén rámutatott arra, hogy a nádori tisztség 1867 óta betöltetlen lévén, és a felmerült problémára nem létező egyéb hatályos törvényünk sem, e közjogi helyzetben – miként más államfői jogokról – *de jure* a magyar törvényhozást – „mint az államhatalom másik cselekvőképes tényezőjét” – illette a döntés joga, aminek a nemzetgyűlés 1920-ban eleget is tett. Azonban a miniszter elismerte: a végrendelet tisztán magánjogi része, azaz a kiskorú gyermekeknek történő gyámrendelés önmagában megállhatott, mivel a trónfosztást deklaráló törvény arról nem rendelkezett, hogy majdan a családi jogi gyámság tekintetében mely jogot (a hatályos magyart vagy a Habsburg-család házi törvényeit) kell alkalmazni. Ennek a kérdésnek az értelmezését azonban elhárította magától azzal, hogy az egykori uralkodóház tagjainak minden magánjogi ügyeiben a *főudvarnagyi bíróság* volt hivatott dönteni, ha előtte konkrét eljárás indult, tehát a magyar kormánynak az idő szerint ez ügyekben nem kellett külön állást foglalnia.⁴⁵

Ugyanebben az időben szintén kérdésként merült fel, hogy a trónvesztés tekintetében a magyar állam által a békeszerződésben vállalt *nemzetközi jogi kötelezettség* Romániával, Csehszlovákiával és a Szerb–Horvát–Szlovén Királysággal szemben vajon hatályos volt-e, és jogosultak voltak-e a nevezett államok a detronizációról kibocsátott, 1921. november 10-én kelt okmányok a Nemzetek Szövetsége (Népszövetség) főtitkáranál⁴⁶ történő *iktatását kérni*? 1922 szeptemberében a magyar Külügyminisztérium azt a hivatalos választ küldte el, miszerint a szóban lévő okmányt csupán a nagykövetek tanácsában képviselt főhatalmakhoz címezték, tehát csak azoknak állt jogában a beiktatását kérni. A „kis-Entente” államok ezt az álláspontot vitatták többek között arra hivatkozva, hogy a Habsburg-ház trónfosztásáról 1921. október 31-én kiadott korábbi nyilatkozatot – mint egyfajta nemzetközi megállapodást – a magyar kormány velük is közölte, illetve annak a jegyzéknek ebbéli mivoltát a Népszövetség kifejezetten, Magyarország pedig hallgatólagosan elfogadta, tehát az ezzel összefüggő újabb okmány iktatását, mint érintett harmadik államok, jogszerűen követelhetnék.⁴⁷

Az igazságügy-miniszter részére Lupkovics György készített előadói szakvéleményt. Az 1923. február 9-i iratában megállapította, hogy a kérdéses okmány valóban nemzetközi

⁴⁵ MNL OL K578, B.i. 686. (Jelentés.)

⁴⁶ Nagy Károly: *A nemzetközi jog, valamint Magyarország külkapcsolatainak története*. Lakitelek, Antológia, 1995. 54–55., 59–61.

⁴⁷ MNL OL K578, B.i. 688/1.

megállapodás természetű volt, azonban az csupán a „nagy-Entente” és Magyarország között jött létre, így a benne meg nem nevezett egyéb országok az esetleges érintettségük mellett sem voltak szerződő feleknek tekinthetők. A szomszédos államokhoz ezért eleve másolatban és nem eredeti példányban juttatta el a magyar kormány az említett novemberi nyilatkozatot. Olyan jog vagy kötelezettség tehát, ami szerint a „kis-Entente” államok a magyar királyválasztáshoz hozzájárulhatnának, nem következett sem a jegyzékváltásból, sem a békeszerződésből, továbbá arra irányuló jog sem, hogy a másolatban megküldött okmányt – esetünkben annak valójában csak egy részletét! – maguk népszövetségi nyilvántartásba vétethessék. Az Országos Levéltárban őrzött dokumentumon még egy tanulságos megjegyzés is szerepel: „[A] szóban forgó kérdés tanulmányozásánál természetesen teljesen figyelmen kívül hagytam a politikai kérdéseket, és így különösen annak megbírást, hogy a szóban forgó esetben a főhatalmak elsősorban és főleg szomszédaink fenyegető magatartása miatt közvetítettek, és elsősorban szomszédaink lettek volna azok, amelyek velünk szemben a hadműveleteket nyomban megindították volna, ha a Habsburg kérdésben nem alkalmazkodunk a nagykövetek tanácsához”⁴⁸ – vagyis a restaurációt nem akadályozzuk meg.

Ugyancsak ide kapcsolódik a következő problémakör is: a királyi család vagyonára még 1918 végén, a népköztársaság idején rendelték el az *állami zárlatot*, amelyet 1920-ban is fenntartott a kormány,⁴⁹ mígnem az 1925. évi VIII. tc. 48. §-a úgy rendelkezett, miszerint a zárlat kérdésében való további hatáskörök a főudvarnagyi bíróság elnökét illették. Egyébként a bírói zárlat rendes szabályait kellett alkalmazni, a különleges normákat pedig az igazságügy-miniszter határozhatta meg, de ezzel a jogával az elkövetkező években nem élt. A zár alóli feloldás kérdése 1930-ban, a jóvátételi tárgyalásokkor (lásd alább, a 6. pontban!) vetődött fel újra a magyar minisztertanács előtt, amikor is a miniszterelnök február 10-én az Igazságügyminisztérium állásfoglalását kérte. Az addigi gyakorlat szerint a vagyontömeg jövedelmét IV. Károly, az elhunyt után pedig a volt királyné, felvette, ehhez rendre előzetesen kikérték és kinyerték a Habsburg-Lotharingiai-család Magyarországon tartózkodó tagjainak a hozzájárulását is. Azonban mindez csak a zárolt vagyon éves hozadékaira vonatkozott; az egész kiadása már nem nélkülözhetette a család külföldön lakó tagjaival történő kapcsolatok felvételét. Az sem volt jogilag világos, hogy a főudvarnagyi bíróság hitbizományi hatásköre kiterjedt-e erre a kötött családi alapítványi vagyonra is, illetve, hogy mi volt a sorsa az úgynevezett udvari vagyonnak, ami hegyaljai szőlőket jelentett, és a jogi természete részben eltért az előbbiektől. A kérdések tisztázása végett Zsitvay Tibor 1930. május 2-ára egy értekezletet szervezett, amelyre meghívta a szóban lévő bíróság elnökhelyettesét és a minisztériuma több vezető tisztviselőjét (Szász Béla, Egyed István, Vladár Gábor, Berczelly Jenő, Sárffy Andor) azzal, hogy a Földművelésügyi

⁴⁸ MNL OL K578, B.i. 688/1.

⁴⁹ A Magyar Népköztársaság kormányának 6165/1918. M.E. számú rendelete az állami zárlati bíróságról és a területenkívüliek bíróságáról; a Magyar Népköztársaság kormányának 6694/1918. M.E. számú rendelete az állami zárlati bíróság személyzetéről; a m. kir. minisztériumnak 8760/1920. M.E. számú rendelete az állami zárlati bíróságról és személyzetéről szóló rendeletek alkalmazásának megszüntetése tárgyában.

Minisztérium és a Pénzügyminisztérium később szintén bevonandók lesznek az egyeztetésbe. Az elnöki ügyosztály az alábbi elvi álláspontra helyezkedett: „[A] királyi család vagyonának a bírói zár alól feloldására akkor sem érkezik el az idő, ha a hágai és a párizsi tárgyalások eredményesen befejeződnek, vagy a jóvátételnek és a békeszerződésből folyó más kötelezettségeinknek a kérdései másképpen rendeződnek. Nemzetközi vonatkozásban ugyanis a királyi család vagyona nem csak Magyarország és az úgynevezett szövetséges és társult hatalmak közti viszonyban bír jelentőséggel, hanem a Magyarország és az Osztrák Köztársaság közti viszonyban is.”⁵⁰

Bár az értekezlet döntéseiről egyelőre nincs közvetlen adatunk, de úgy tűnik, hogy az a zárlat fenntartása mellett határozott – bizonyára az újabb külföldi államkölcson igénylésére tekintettel is –, mivel két 1932-ben kiadott rendelet arról szólt,⁵¹ miszerint az 1925: VIII. tc. 48. §-ának első bekezdése értelmében zárlat alatt álló vagyonból a királyi családi alapítványi vagyont alkotó vagyontárgyak állagán zálogjogot, jelzálogjogot vagy más korlátozott dologi jogot a zárgondnok jognyilatkozata útján lehetett alapítani. A jognyilatkozat hatályához a főudvarnagyi bíróság jóváhagyása volt szükséges, amit e bíróság csak akkor adhatott meg, ha a terhelés a gazdálkodás folytatása érdekében mellőzhetetlenül szükségesnek mutatkozott. A főudvarnagyi bíróság hatáskörébe tartozó kérdésben a bíróság elnöke egyesbíróként járt el. Ha a zárlat alatt álló vagyont vagy annak valamely részét a reá nehezedő aránytalanul súlyos terhek miatt jelentékeny csorbítás vagy más fogyatkozás veszélye fenyegette volna, a zárgondnok el is idegeníthette a vagyonnak azt a részét, amely ellenértéke által, a terhek megszüntetése vagy csökkentése útján, a veszély előnyös módon elhárítható volt.

5. A MAGYARORSZÁGI KISEBBSÉGEK HELYZETÉRŐL

Az 1868. évi XLIV. tc.-ben – vagyis az akkor még európai mércével is haladónak számító, később azonban kevésnek bizonyult nemzeti törvényben⁵² – elismert speciális jogokat Magyarország a tárgyalt korszakban is biztosítani kívánta az érintett állampolgárainak: „[K]ülönösen biztosítja tehát az anyanyelv szabad használatát a törvény értelmében a községi közigazgatásnál, a közigazgatási hatóságokkal való érintkezésben s a bíróságok előtt”, valamint a közoktatásban ott, ahol a nemzetiségi nyelvű népoktatásra igény

⁵⁰ MNL OL K578, B.i. 981/1. (alapirat).

⁵¹ A m. kir. igazságügyminiszter 1932. évi 16.000. I.M. számú rendelete az 1925: VIII. tc. 48. §-ának első bekezdése értelmében zárlat alatt álló egyes vagyontárgyak zárlati kezelésének részletes szabályozásáról; a m. kir. igazságügyminiszter 1932. évi 46.700. számú rendelete az 1925: VIII. tc. 48. §-ának első bekezdése értelmében zárlat alatt álló egyes vagyontárgyak zárlati kezelésére vonatkozó részletes szabályok kiegészítéséről.

⁵² Ruzsoly József: Az 1849. július 28-i nemzetiségi törvény (határozat) létrejöttéhez. *Jogtudományi Közöny*, 54. (1999), 7–8. 285–292., Ruzsoly József: Frankfurt–Kremsier–Szeged: adalékok az első közép-európai nemzeti jogi alapvetési kísérletekhez, 1848–1849. In Ruzsoly József: *Újabb magyar alkotmánytörténet, 1848–1949. Válogatott tanulmányok*. Budapest, Püski, 2002. 106–119.; Jászi Oszkár: *A Habsburg-monarchia felbomlása*. Budapest, Gondolat, 1982. 391–474.

mutatkozott – fogalmazott gr. Bethlen István egy levelében még 1921-ben.⁵³ Valójában már foglalkozott a minisztertanács a kérdéssel 1920-ban is,⁵⁴ a békeszerződés ratifikálása és az államhatáron belüli nemzetiségi arányok rendeződése után pedig a hazai nemzetiségi politika elsősorban a *kisebbségi nyelvhasználat* köré fonódott.

A miniszterelnökségnek alárendelten három *kormánybiztosság* jött létre 1922-ben: a szlovák, a román és a német ajkú magyar állampolgárokkal kapcsolatban felmerülő, leginkább politikai természetű kérdések intézésére, míg „a hazai szerb, horvát, vend, bunyevác ajkú lakosság ügyeinek ugyancsak a miniszterelnökség útján való intézéséről egy külön szakreferens bevonásával” gondoskodott a minisztertanács. Az igazságügy-miniszter a jövőben a kiemelt három nemzetiséggel összefüggő kérdésekben az új szervekhez fordulhatott – általában a miniszterelnökségen keresztül. E kormánybiztosságok valójában csak informatív orgánumok voltak, így a vezetésükkel megbízott személyeken túl – akik elsődlegesen a saját kiszállásaik útján vizsgálták az érintett népcsoportok helyzetét és kulturális igényeit – érdemi kezelői apparátussal vagy önálló költség-előirányzattal nem rendelkeztek.⁵⁵

1923 júniusában a Bethlen-kormány egy *quasi* alaprendeletet bocsátott ki a békeszerződésben vállalt, a hazai kisebbségekkel összefüggő kötelezettségek végrehajtása céljából,⁵⁶ „amely kimerítően szabályozza az ún. kisebbségi kérdés egész komplexumát. [...] főként külpolitikai indokokból fontos és szükséges, hogy a rendeletben foglalt rendelkezések végrehajtása végett szükséges részletes szabályok – a rendelet 23. §-ában körülírt módon – mielőbb megállapíttassanak. Ezért tisztelettel kérem Nagyméltóságodat, hogy az említett rendeletnek a Nagyméltóságod bölcs vezetése alatt álló minisztérium ügykörét érintő rendelkezéseire vonatkozóan a részletes végrehajtási szabályok sürgős megállapítása iránt megfelelően intézkedni méltóztassék” – fogalmazott átiratában a miniszterelnök augusztus 11-én.⁵⁷

A kisebbségi nyelveknek a *törvénykezés körében* való alkalmazásáról szóló új igazságügy-miniszteri rendelet első, összesen 23 szakaszból álló változatát feltehetően Egyed István készítette el vagy korigálta, ami a végleges változatban 17 §-ra rövidült. Elvi éllel állapította meg e jogszabálytervezet, hogy „a kir. bíróságok hivatalos nyelve a kisebbségi nyelvek megengedett használata mellett is a magyar marad. Érintetlenül marad továbbá a magyar állampolgárnak az a joga, hogy mindenütt, ahol őt a szólás joga megilleti, az állam hivatalos nyelvét szabadon használhatja; az állam hivatalos nyelvén készült beadványára

⁵³ MNL OL K578, B.i. 595/1.

⁵⁴ A magyar igazságügyminiszternek 1262/1920. I.M. számú rendelete a nemzeti kisebbségek egyenjogúságáról szóló kormányrendelet törvénykezési szabályainak végrehajtása tárgyában. E témáról új összefoglalóként lásd: Szarka László: Nemzetfejlődés és kisebbségpolitika Közép-Európa multietnikus államaiban. A versailles-i békerendszer első éve. In Tomka Béla (szerk.): *Az első világháború következményei Magyarországon*. Budapest, Országgyűlési Hivatal, 2015. 283–310.

⁵⁵ MNL OL K578, B.i. 651/1.

⁵⁶ A m. kir. minisztériumnak 4800/1923. M.E. számú rendelete a trianoni békeszerződésben a kisebbségek védelmére vállalt kötelezettségek végrehajtása tárgyában.

⁵⁷ MNL OL K578, B.i. 695. (5987/M.E. II. számú irat).

minden bíróság a választ vele minden esetben az állam hivatalos nyelvén köteles közölni.” Ugyanakkor szavatolta, hogy „a nyelvi kisebbséghez tartozó magyar állampolgár” a királyi járásbíróságok és törvényszékek előtt – némely kivételekkel – az állam hivatalos nyelvén kívül „szóban és írásban anyanyelvét is használhatja, ha ez a nyelv az illető bíróság területén a lakosság legalább egyötödének anyanyelve”.⁵⁸

Mindez csupán két nemzetiségi/kisebbségi nyelvre szűkült a gyakorlatban. A *német nyelvhasználattal* érintett hazai bíróságok a következők voltak: a pécsi és a szekszárdi királyi törvényszékek, valamint az utóbbi bajai kirendeltsége,⁵⁹ továbbá a bácsalmási, a bonyhádi, a bajai, a gyönki, a kőszegi, a magyaróvári, a móri, a pécsváradi, a pestvidéki, a sásdi, a soproni, a szekszárdi és a szentendrei járásbíróságok; a *szlovák nyelv* vonatkozásában pedig a békéscsabai és a szarvasi járásbíróság tartozott e rendelkezések alá az 1920. évi népszámlálás adatai szerint.⁶⁰ Az ügyvédeknek és a velük a pervitelben egy tekintet alá esőknek (1911: I. tc. 97. §, 1896: XXXIII. tc. 55., 523. §) azonban mindig a hivatalos nyelvet, vagyis a magyart kellett használniuk. A községekben közzéteendő hatósági hirdetményeket az adott község jegyzőkönyvi nyelvén is ki kellett adni, míg a kifüggesztendő bírósági hirdetményeket a községi elöljárósággal rendszerint csak magyarul kellett közölni, a kisebbségi nyelvre fordításról már az elöljáróság gondoskodott.⁶¹

A rendelettervezet szerint a bíróságok maguk voltak kötelesek a tolmácsolást vagy a fordítást elvégezni, ha a jogosult ez iránt kérelmet terjesztett elő. A jogosultságot abban az esetben kellett kifejezetten vizsgálniuk, ha indokolt kétség merült fel arra nézve, hogy az adott személy valóban a kisebbségi nyelv (anyanyelv) használatára jogosult magyar állampolgárok közé tartozott (a kedvezmény tehát csak nekik szólt), egyébként a bíróságoknak e jog gyakorlását nem lehetett azzal nehezíteniük, hogy az érintettektől minden esetben igazolást igényeltek. Az esetleges kétségek eloszlatása végett akkor minősült a magyartól különböző nyelv az érdekelt anyanyelvének, ha azon magát érthetően ki tudta fejezni, ellenkező esetben a bíróság nem volt köteles a fordítást (tolmácsolást) elvégezni. Egyébként az első fokon eljáró bíróságot terhelte a fordíttatás kötelezettsége, ezért azoknál megfelelő német vagy szlovák nyelvismerettel rendelkező alkalmazottakról kellett gondoskodni. Ha az érintett bíróságon a nyelvi követelményeknek megfelelő igazságügyi tisztviselő nem működött, a személyzetnek *két éven belül* – állásvesztés terhével – a megfelelő szinten el kellett sajátítania a kisebbségi nyelvet; mindezt a felügyeleti eljárások során az ítéletáblai vagy a törvényszéki elnökök ellenőrizni tartoztak. Addig is, ha szükséges,

⁵⁸ MNL OL K578, B.i. 695. (rendelettervezet).

⁵⁹ A m. kir. igazságügyminiszternek 44.100/1922. I.M. számú rendelete a bácsalmási királyi járásbíróság hatóságának ideiglenes kiterjesztése és Baján kir. törvényszéki kirendeltség felállítása tárgyában; a m. kir. igazságügyminiszternek 35.400/1923. I.M. számú rendelete a Baján működő kir. törvényszéki kirendeltség hatáskörének kiterjesztéséről.

⁶⁰ A nyelvismeret adatait lásd: Az 1920. évi népszámlálás. Részletes demográfia. *Magyar Statisztikai Közlemények*, 73. (1928), 5. 102–153.

⁶¹ MNL OL K578, B.i. 695. (rendelettervezet).

állandó hiteles tolmácsot rendszeresítettek.⁶² A kisebbségi egyenjogúságról szóló korábbi kormányrendelet végrehajtási rendeletét az új joganyaggal hatályon kívül helyezni szándékozták.⁶³

Nem sokkal később azonban az addig csak rendeleti szintű szabályozást – a jogszabályi hierarchia követelményeire kényszerű tekintettel⁶⁴ – *törvényi szintre* emelte a második nemzetgyűlés az 1924. évi II. tc. formájában, ezért a hivatkozott rendelettervezet egyelőre talonban maradt. A törvényjavaslat tervezete szintén az Igazságügyminisztériumban keletkezett, amely annyiban tért el a végleges jogszabálytól, hogy még nem szerepelt benne a bírákra vonatkozó speciális kitétel (tudniillik a kellő nyelvismeret hiánya miatt az áthelyezésük vagy a szolgálati jogviszonyuk megszüntetése a két év elteltét követő *egy éven belül* lehetséges!),⁶⁵ ami azért fontos, mert lényegében – habár időben korlátozott módon – egy újabb kényszerű elmozdíthatósági okot hozott létre az 1871-ben megállapított és az 1891. évi igazságügyi reform alkalmával is fenntartott szolgálati klauzulákhoz képest.⁶⁶ Egyebekben a fenti rendelettervezetet vették a szövege alapjául, így az egyötödös arány is változatlan maradt.

Ezzel egy időben – de még a törvény elfogadása előtt – érkezett a minisztériumba a szegedi ítélőtábla elnökének, Hamza Gézának⁶⁷ egy januári jelentése, amely bepillantást enged a reális viszonyokba. Ebben megírta ugyanis, hogy a hivatkozott szarvasi és békéscsabai járásbíróságokon egyetlen ítélőbíró sem beszélt szlovákul, „annál kevésbé bírják e nyelvet írásban”, mi több: a gyulai és a szegedi törvényszékek területein a kisebbségi szlovák nyelv megtanulására egy bíró sem vállalkozott, idegen nyelvű nyomtatványok pedig akkor a tábla kerületében egyáltalán nem voltak használatban. Hamza szerint az új jogszabályokban foglalt kisebbségi nyelvi jogok lényegesen meghaladták azokat a kívánalmakat, amelyeket a trianoni békeszerződés 58. cikkelye előírt.⁶⁸ Így kifogásolta az igazságszolgál-

⁶² MNL OL K578, B.i. 695. (rendelettervezet).

⁶³ A magyar kormánynek 4044/1919. M.E. számú rendelete a nemzeti kisebbségek egyenjogúságáról; a magyar igazságügyminiszternek 1262/1920. I.M. számú rendelete a nemzeti kisebbségek egyenjogúságáról szóló kormányrendelet törvénykezési szabályainak végrehajtása tárgyában.

⁶⁴ Lásd az 1920. évi I. tc. 10. §-át.

⁶⁵ MNL OL K578, B.i. 695. (törvényjavaslat).

⁶⁶ Antal Tamás: *Szilágyi Dezső és műve*. Jogtörténeti Tár 4. Szeged, Iusperitus, 2016. 16–20., 64–68.; Antal Tamás: A bírói hatalom gyakorlásának jogszabályi változásai a dualizmus korában (1890–1914). In Homoki-Nagy Mária (szerk.): *Konferencia a bírói hatalomról és az állampolgárságról. IV. Szegedi Jogtörténeti Napok*. Szeged, 2011. 9–21.

⁶⁷ Homoki-Nagy Mária (szerk.): *Szemelvények a Szegedi Törvényszék bírának életéből. A Szegedi Törvényszék története II.* Szeged, Szegedi Törvényszék, 2015. 23.

⁶⁸ „A Magyar Kormánynek a hivatalos nyelv megállapítására vonatkozó intézkedését nem érintve, a nemmagyar nyelvű magyar állampolgárok [a] nyelvüknek a bíróságok előtt akár szóban, akár írásban való használata tekintetében megfelelő könnyítésekben fognak részesülni. Azok a magyar állampolgárok, akik faji, vallási vagy nyelvi kisebbségekhez tartoznak, jogilag és ténylegesen ugyanazt a bánásmódot és ugyanazokat a biztosítékokat élvezik, mint a többi magyar állampolgárok. Nevezetesen: joguk van saját költségükön jótékonyági, vallási vagy szociális intézményeket, iskolákat és más nevelőintézeteket létesíteni, azzal a joggal, hogy azokban saját nyelvüket szabadon használják és vallásukat szabadon gyakorolják.” L. az 1920. évi június hó 4. napján a Trianonban kötött békeszerződés becikkelyezéséről szóló 1921. évi XXXIII. tc.-et (58. cikkely).

tatás szerveinek az idegen nyelv kifejezett megtanulására kötelezését, ami a szomszédos országokban sem állt fenn a magyar nyelvre vonatkozóan. „A viszonyosság hiánya nem zárja ugyan ki, hogy a magyar állam a kisebbségek védelmét szélesebb mértékben biztosítsa, ámde a nyújtott biztosítékoknak csak akkor lesz jelentőségük, ha azok a gyakorlatban megvalósíthatók, mert ellenkező esetben a csupán írásban maradt biztosítékok elégedetlenséget váltanak ki, amire a múlt idők nemzetiségi mozgalmi eléggé szomorú példákat nyújtanak” – figyelmeztetett a szegedi ítélőtábla elnöke. A nyelvkérdés új felfogása részben ellenkezett még az 1868. évi nemzetiségi törvény 13. §-ával, amely már az 1869. évi IV. tc. előtt kimondta, miszerint „az államkormány által kinevezett minden bíróságok hivatalos nyelve kizárólag a magyar”. Minderre tekintettel maga is ajánlotta a nemzetiségi törvény módosítását, azonban csak a nemzetközi viszonyosság szavatolása esetén: „[S]zolgálni kívánom ugyanis ezzel a kikötéssel az otódállamok területén lakó volt magyar állampolgárok érdekét, akik bár ott nagy számban vannak, még sem élveznek olyan jogokat, aminek a tervezet a trianoni szerződéssel alakított Magyarország területén sokkal kisebb számban lakó idegen nyelvű magyar állampolgároknak biztosítani kíván.”⁶⁹

A kétévi határidő utolsó napja 1926. április 12. volt, de már a törvény kihirdetésekor látni lehetett, hogy az érintett bírák „nem nagy hajlandóságot mutatnak” a szlovákul tanulás iránt, ezért 1924 decemberében nyomatékosan figyelmeztette őket az Igazságügyminisztérium a lehetséges negatív következményekre. A személyzeti kérdésekben eljáró elnöki ügyosztályt bízták meg azzal, hogy az új kinevezési feltételt – a kisebbségi nyelvtudást – minden állásra nézve máris érvényre juttassa. Annyira eltökélt volt az igazságügyi kormányzat, hogy csupán abban az esetben adott – akkor is csak egy évi – haladékot, ha a nyílt pályázatra egyetlen alkalmas személy sem jelentkezett. Ugyanakkor a másik oldalról biztosítani kellett, hogy „legalább a legfontosabb törvényeknek” német és szlovák fordításai a magyarországi bíróságok rendelkezésére álljanak. Ez utóbbiak kinyomtatásáról a VIII. (bíróági felügyeleti) ügyosztállyal együttműködő X. (építési) ügyosztálynak kellett intézkednie. Mivel a szükséges tolmácsok sem álltak kellő számban rendelkezésre, ezért azok rendszeresítésére a VII. (nemzetközi jogi) ügyosztályt kapott megbízást.⁷⁰

Történt mindez akkor, amikor az állami takarékosági program egyébként is elérte a bíróságainkat, és a monetáris körzetben elterjedt a szuperinfláció. Bizonyára ennek okából az *igazságügyi iratminták* tekintetében három csoportot képeztek: az elsőhöz azok tartoztak, amelyek fordítása és sokszorosítása, illetve a váci fegyintézetnél való rendszerezése már most (1924-ben) szükséges volt, vagyis a legsűrűbben használt iratoké; a másodikba a ritkábban használt irattípusok kerültek azzal, hogy a hivatalos fordításuk az *Igazságügyi Közlönyben* közzéteendő, de a sokszorosításukat már a bíróságoknak „háziilag” kellett elvégezniük; végül a legritkábban előforduló mintákat egyelőre csak nyilvántartásba vették, a fordításukról a tapasztalatok alapján később kívántak gondoskodni.⁷¹ Természetesen maguk az akkori igazságügyminisztériumi vezetők is érezték a helyzet nehézségét,

⁶⁹ MNL OL K578, B.i. 695/12. (Hamza Géza bizalmas jelentése).

⁷⁰ MNL OL K578, B.i. 695/16. (I. ív).

⁷¹ MNL OL K578, B.i. 695/16. (II. ív).

erről árulkodik az alábbi, a levéltári iratokhoz toldott megjegyzés: „[A] kisebbségi nyelvek elsajátítása nemcsak idő és szorgalom kérdése, hanem a legtöbb esetben anyagi áldozatokba is kerül. A közszolgálati alkalmazottak mai szomorú anyagi helyzete méltányossá tenné, hogy az állam a nyelvek megtanulásában tanfolyamok rendezésével vagy más alkalmas módon segítségükre legyen. E megoldás azonban nem csak igazságügyi feladat, hanem valamennyi igazgatási ágazatot egyaránt érdekli. Minden esetre célszerű volna a végrehajtási rendelet kibocsátása után erre a kérdésre a miniszterelnök úr figyelmét felhívni.”⁷²

Mivel az 1924. évi II. tc. szövege szándékoltan lakonikus volt, ahhoz továbbra is szükségeltettek az előző mondattal érintett részletesebb – és immár a szakminiszterek által kiadott – végrehajtási rendeletek. Az igazságügy-miniszter által kibocsátandó előkészítésére 1924. október 30-án adott utasítást Pesthy Pál az I. ügyosztálynak. Mivel azonban már a Belügyminisztériumban is folyt hasonló munkálat, hamar a két rendelettervezet egyesítése mellett döntöttek, amit így magasabb szinten a minisztertanács fogadott el október 31-én.⁷³ Az igazságügyminisztériumi előadó, Egyed István szerint a további speciális részletszabályok kibocsátásához nem volt szükség még egy újabb miniszteri rendeletre, mivel azok a fent említett 4800/1923. M.E. rendeletet végrehajtó normákba is inkorporálhatók voltak, amihez a kormányfő hozzájárult, illetve elégnak látszott csak adminisztratív (ügyleti) intézkedéseket tenni a VIII. (bíróági felügyeleti) ügyosztály által.⁷⁴

6. EGYÉB KÖTELEZETTSÉGEK A TRIANONI BÉKESZERZŐDÉS ALAPJÁN

E tanulmányban és az előzőben⁷⁵ már többször tettünk említést a trianoni békeszerződésből folyó különböző kötelezettségekről, amelyek a magyar államot terhelték, és amelyek megoldása a kormány vagy a miniszterelnök döntése alapján az Igazságügyminisztérium feladata lett.⁷⁶ Ehhez szolgálunk még néhány adalékkal.

Gróf Bethlen István 1923 novemberében a következő bizalmas üzenetet küldte Nagy Emil igazságügy-miniszternek és más szakminisztereknek is: „[A] szomszédállamok Budapesten székelő követségei, főképpen pedig a budapesti csehszlovák követség, újabban ismételt panaszt emeltek a miatt, hogy a magyar hatóságok a hivatalos iratok szövegében, s ezek között olyanokéban is, amelyek külföldi hatóságokhoz intézettek vagy ily hatóságnál bemutatásra kerülnek, a trianoni békeszerződés életbelépte előtt Magyarországhoz

⁷² MNL OL K578, B.i. 695/16. (II. ív).

⁷³ A m. kir. minisztériumnak 7500/1924. M.E. számú rendelete a közhivatalokban megüresedő állásokra a kisebbségi nyelvekben jártas személyek alkalmazása tárgyában.

⁷⁴ MNL OL K578, B.i. 695/15.

⁷⁵ Antal (2020) i. m.

⁷⁶ Antal (2017) i. m. 31–44.; Kengyel Miklós: A magyar bírósági szervezet a két világháború között. In Balogh Judit – Szabó István (szerk.): *65 Studia in honorem István Stipta*. De iuris peritorum meritis 10. Budapest, 2017. 195–207., ide: 195–201.; Nánási László: *A magyar királyi ügyészség története, 1871–1945*. Budapest, Legfőbb Ügyészség, 2011. 215–247.; Rokolya Gábor: *A polgári közjegyzőség emlékezete, 1875–1949*. Budapest, Magyar Országos Közjegyzői Kamara, 2010. 52–56.

tartozott területek megjelölésére »megszállott terület« vagy egyéb, ehhez hasonló s a békeszerződés rendelkezéseivel ellentétben álló elnevezést használnak.” A miniszterelnök a legszigorúbban *megtiltotta az e kifejezések* papírra vetését: „[K]ülönösen jelenleg a szomszédállamokkal folyamatban lévő tárgyalások miatt is különös figyelmet kell fordítanunk arra, hogy a szomszédállamok érzékenységet sértő minden zavaró körülmény okvetlen kiküszöböltessek.” Elsősorban a minisztérium és az annak alárendelt szervek hivatalfőnökeit terhelte a felelősség azért, hogy a békeszerződés által „jogilag teremtett helyzettel” szemben álló szófordulatok az előadmány-tervezetekből és a kiadmányokból kimaradjanak. Így például a „megszállt terület” vagy a „demarkációs vonal” helyett az „elszakított terület” vagy a „hódított terület” jelzős szerkezeteket kellett használni a külügyminiszter akkori javaslata szerint. A probléma 1923-ban egyébként nem volt újszerű, az első felszólítás minderre 1921 decemberében történt meg a miniszterelnök részéről; akkor az államtitkárok, az ügyosztályvezetők és a számvevőség főnöke figyelmét hívták fel rá az Igazságügyminisztériumban.⁷⁷

Úgy tűnik, e diplomáciai nehézség még később is ránehezedett a magyar kormány vállára. Egy 1926-ból származó irat tanúsága szerint a külpolitikailag nem megfelelő vagy egyenesen irredenta kifejezések továbbra is használatban voltak, amikből „felette hátrányos és káros súrlódások származnak”. A konkrétan meg nem nevezett, egyik szomszédos ország kormánya tudomására hozta a magyar külügyminiszternek, miszerint „a jövőben a békeszerződéssel összhangban nem lévő ily kifejezéseket, felírásokat vagy jelmondatokat tartalmazó megkereséseknek nem tesz eleget, a kézbesítés végett megküldött iratokat pedig egyszerűen vissza fogja küldeni”. Mivel a kifogásolt magatartás „a magyar államnak az idegen államokkal békés nemzetközi érintkezését és a magyar királyi kormánynak külügyi érdekeinket szolgáló felelősségteljes és nehéz működését hátrányosan befolyásolja”, a miniszterelnök ismét elrendelte *némely szavak* mellőzését vagy éppen kötelező használatát (például a „megszállt” helyett „átcsatolt” területek), illetve a megkeresésekben, átiratokban a települések magyar nevei helyett az utódállamokban hivatalosan használt *új helységnevek* alkalmazását (a régi magyar név szükség vagy célszerűség esetén volt feltüntethető, akkor is csak zárójelben írva).⁷⁸ Bizonyára vizsgálatot tartottak a szakminisztériumokban, mert az illetékes helybeli tisztviselő jelentette: „[I]rredenta jelmondatokkal vagy jelképpel ellátott fogalmazvány vagy kiadmány célját szolgáló nyomtatvány, esetleg boríték, úgyszintén annak nyomására alkalmas készülék az Igazságügyminisztériumban nincsen használatban.” Mindenesetre bizalmas körlevélben tájékoztatta a VII. ügyosztály az igazságügyi hatóságokat azzal a megjegyzéssel, miszerint a román, szerb és cseh-szlovák településneveket csak akkor tudják a magyar közigazgatási szervek a kívánalomnak megfelelően alkalmazni, ha azokat a szomszédos államok egy-egy helységnevtárban a magyar kormány rendelkezésére bocsátják. Addig is törekedni kellett a hazai hatóságok előtt ismert külföldi

⁷⁷ MNL OL K578, B.i. 621/1–3.

⁷⁸ MNL OL K578, B.i. 621/4.

elnevezések használatára, cserébe a magyar kormány a viszonzosságra hivatkozva *vice versa* elvárta ugyanezt.⁷⁹

A trianoni békeszerződés megkötése után tíz évvel aláírt úgynevezett *párizsi egyezmények*⁸⁰ kihirdetéséről az 1931. évi XI. tc.-ben gondoskodott az országgyűlés, a belső végrehajtásukat pedig több szakminiszter: a külügy-, a belügy-, a népjóléti és munkaügyi, a honvédelmi és a pénzügyminiszter együttműködve végezték el. Ehhez 1931. április 15-e és május 16-a között folytak az egyeztetések, amelyeket az igazságügy-miniszter meghatalmazottja, Berczelly Jenő helyettes államtitkár koordinált. Az értekezlet akként működött, hogy a minisztériumok képviselői ismertették a hatáskörükbe tartozó, felmerült ügy- és kérdéscsoportokat, majd javaslatokba foglalták az álláspontjaikat összesen nyolc fő területen, bennük 25 tételes kérdésben: 1. közigazgatási tartozások; 2. alapítványok; 3. törvényhatóságok, városok és községek; 4. gyámpénztárak; 5. vízi társulatok; 6. egyesületek; 7. társadalombiztosító intézmények; 8. vegyes ügyek. Minden csoportra nézve megállapították az irányelveket, amelyek szerint azok a belföldi vonatkozásban elintézendők voltak, ha pedig külügyi relevanciájuk volt, akkor ez utóbbi elveire ugyancsak kitértek. A javaslatok az értekezlet egyhangú álláspontját tükrözték, kivéve azt a „csekély jelentőségű kérdést”, hogy a Budapestre hozott és a központi állampénztárban kezelt, „értéket nem képviselő alapítványi ingóságok (főleg elértéktelenedett állampapírok) tekintetében minő eljárás követessék”. Az értekezlet törekedett úgy megtenni a javaslatait, hogy új jogszabályalkotásra lehetőleg ne kerüljön sor; ebből éppen az igazságügy-miniszter volt részbeni kivétel az alapítványi perek kérdésében, mivel a tanácskozás rendelettel ajánlotta utasítani a bíróságokat, miszerint „a királyi közalapítványi ügyigazgatóságot az alapítványok pereiről értesítsék”. A teljes, 1931. június 18-i keltezésű dokumentum 126 oldal terjedelmű volt.⁸¹

Az ebbe fel nem vett vagy újonnan fölmerülő ügyekre nézve hasonló *tárcaközi egyeztetésben* állapodtak meg az érintett kormánytagok. Ilyen téma volt az egyezményeknek az egyházi alapítványokra és vagyonokra gyakorolt hatása, amelynek rendezését Jugoszlávia egy diplomáciai jegyzékben kifejezetten kívánta is. Így a második találkozóra 1932. április 7-én került sor, amelyen a miniszterelnökség, a kultuszminisztérium és a vegyes döntőbíróóságok mellett működő kormány megbízottak hivatala,⁸² valamint az érdekelt katolikus egyházi szervek képviselői szintén megjelentek. A protestáns és a görögkeleti egyházakat a vallás- és közoktatásügyi miniszter külön nem hívta meg,

⁷⁹ MNL OL K578, B.i. 621/5.

⁸⁰ A Magyarország és a Hitelező Hatalmak részvételével Hágában tartott értekezlet 1930. január 20-án hozott határozatához képest, a trianoni békeszerződésből folyó kötelezettségekre vonatkozólag Párizsban, 1930. április 28. napján a részes államok a következő egyezményeket írták alá: 1. a bevezető egyezmény; 2. a Magyarország és a Hitelező Hatalmak között létrejött megállapodásokra vonatkozó I. számú Egyezmény; 3. a földreformokra és a vegyes döntőbíróóságokra vonatkozó kérdések rendezéséről szóló II. számú Egyezmény; 4. egy agráralap (ún. A-alap) létesítésére és működésére vonatkozó III. számú Egyezmény a hozzá tartozó melléklettel és a 20. cikkére vonatkozó pótmegállapodással.

⁸¹ MNL OL K578, B.i. 1012/1.

⁸² A m. kir. minisztériumnak 1520/1924. M.E. számú rendelete a „Vegyes Döntőbíróóságok mellett működő kormány megbízottak hivatala” tárgyában.

de az érdekeik „kellően mérlegeltettek”. Az újabb javaslatokat egy 14 oldalas, április 14-én kelt dokumentum tartalmazta, amelyet ezúttal is Berczelly szerkesztett, majd használat végett elküldött a többi tárcához.⁸³

7. A BÍRÓSÁGI SZERVEZET ÉS A BÍRÓI SZOLGÁLATI JOGVISZONY PROBLÉMÁI

1923 júliusában egy körrendeletet intézett az ítélőtáblai elnökökhöz Nagy Emil az alábbi tendenciózus okból: „[H]ivatalba lépésem óta gyakran tapasztaltam, hogy a bírói és ügyész kar egyes tagjai személyi ügyekben – kinevezéseknél, előléptetéseknél, áthelyezéseknél, címadományozásoknál stb. – nemzetgyűlési képviselők vagy más befolyásos tényezők közben járását veszik igénybe.” Elismerte a frissen hivatalba lépett miniszter, hogy a nemzetgyűlési képviselőknek a saját kerületükre vonatkozó észrevételei jogosak és méltányosak lehetnek, de léteztek az igazságügyi adminisztrációnak olyan területei (itt az 1901: XXIV. tc. 13. §-ának utolsó bekezdésében foglaltakat⁸⁴ emelte ki), ahol „a képviselői közbenjárásokat, de általában minden más, nem az igazságügyi hatóságoktól származó közbenjárást is teljesen kizárni óhajtok, és ez: az ítélőbírák és ügyészek személyi ügyeinek intézése. Meggyőződésem ugyanis, hogy a féltve őrzött bírói függetlenséggel a legélesebb ellentétben áll az, hogy a bírói és az ügyész kar tagjai személyi ügyekben pártfogókat vegyenek igénybe; ezt az eljárást a magam részéről a legnagyobb mértékben helytelenítem, és minden rendelkezésre álló eszközzel gondoskodni kívánok arról, hogy hasonló esetek a jövőben meg ne történjenek.” Erre tekintettel határozottan felhívta az ítélőtáblák elnökeit és a királyi főügyészeket, miszerint szíveskedjenek „megfelelő bizalmas úton a legkomolyabb figyelemztetésben részesíteni” az érintetteket arról, hogy a jövőben a szolgálati úton kívülről netán érkező ily megkeresés „semmi esetre sem fog a kérelmezők előnyére szolgálni”.⁸⁵ Ugyanabban az időben tilalmazta a kormány a *nemzetgyűlési képviselők közbenjárására* történő, az alsóbb fokú közigazgatási hatóságok határozatainak a szakminiszter engedélye nélküli megváltoztatására irányuló – bizonyára több minisztériumot érintő – rossz gyakorlatot is.⁸⁶

Szintén helytelen úzusra utalt egy Bethlen István részéről Zsitvay Tibornak küldött levél, amelyből kiderül: a miniszterelnök személyes elnökletével az igazságügyi és a belügyi államtitkárok tárcaközi értekezletet tartottak 1930 novemberében a sajtó útján elkövetett bűncselekmények miatt kiszabott szabadságvesztésekkel kapcsolatban, mivel az elítéltek nem egyszer haladékbán részesültek a büntetésük kitöltésére nézve. Mindezt

⁸³ MNL OL K578, B.i. 1012/7–8.

⁸⁴ Az összeférhetlenségről szóló 1901. évi XXIV. tc. 13. §-ának utolsó bekezdése szerint: „[K]inevezések vagy előléptetésekre vonatkozó közbenjárást a ministerek senkitől sem fogadhatnak el. E tilalom azonban őket nem gátolja, hogy tájékozás végett ily ügyekben képviselőhöz vagy mászhoz fordulhassanak”

⁸⁵ MNL OL K578, B.i. 721/1.

⁸⁶ MNL OL K578, B.i. 870.

Bethlen – nemcsak igazságszolgáltatási, hanem *sajtópolitikai kérdésnek* is tartva – határozottan rosszalta, így felhívta az igazságügy-minisztert, hogy a jövőben minden halasztásra irányuló kérelemről tájékoztassa őt még az intézkedés megtétele előtt, az addig végre nem hajtott büntetések tekintetében pedig azok azonnali megkezdését és az elítéltek behívását szorgalmazta.⁸⁷ Máskor meg a királyi ügyészség budapesti sajtóellenőrzési tevékenységét bírálta, és állandó sajtóügyi státuszt javasolt létesíteni.⁸⁸

A mindenkori bírói függetlenség a demokratikus értékek egyik *sine qua non*-ja,⁸⁹ ahogyan azt Paraszkey Gyula, a szegedi törvényszék (később az ottani ítélőtábla) elnöke mondtotta: „[E]z a bírói függetlenség nemcsak és elsősorban a mi féltve őrzött drága kincsünk, hanem a magyar alkotmánynak egyik legerősebb pillére, és a nagyközönség lelkiületét megnyugtató, azt rendíthetetlen bizalommal eltöltő szilárd hit és élő valóság.”⁹⁰ Ám olykor természetesen a jog- vagy okszerű kritika sem maradhatott el: az igazságügy-miniszterekhez rendre érkeztek beadványok, amelyek fogalmazói a bírói jellem idealizált márványszobrát törekedtek a valóság talajára helyezni. Ilyenről tanúskodik például egy 1929. évi, dr. Urbik Ferenc fővárosi ügyvéd által jegyzett bejelentés, amiben egy érdekes anomáliára hívta fel Zsitvay Tibor figyelmét nem sokkal a hivatalba lépése után.

Ebben a levélben hosszas ismertetés olvasható egy, a budapesti királyi törvényszék előtt zajlott perről, amely több gazdasági társaság és a jogügyi igazgatóság, illetve a vallás- és közoktatásügyi miniszter koncessziós szerződési vitájában keletkezett. A nevezett ügyvéd oda konkludált, miszerint „a jogügyi igazgatóságot egy, a kincstár képében jelentkező magánérdekeltség nem csak alaptalan, de egyben rosszhiszemű perlekedésének eszközévé süllyesztette, s a jogügyi igazgatóság – jobb meggyőződése ellenére és tisztán a hivatali függőségi viszonynál fogva – hivatalos formában megnyilvánult eredményként egészen rendkívüli eszközt vett igénybe avégből, hogy a per folytatásának lehetőségét hiúsítsa meg”. Ez utóbbi fordulat arra utalt, hogy a jogügyi igazgatóság a rá nézve kedvezőtlen közbenső ítélet után kezdeményezte az egyik érintett cégnek a bíróság általi megszüntetését, ami végül be is következett. Urbik ugyan nem kért konkrét intervenciót az ügyben, de a biztonság okáért csatolta a részletes periratokat – bizonyára az igazságügyminiszteri főfelügyelet eszközeinek alkalmazásában reménykedett –, a géppel írott levélét pedig kinyomtatattatta, valamint az egész beadványát eljuttatta a kormányzónak is.⁹¹ Hogy volt-e folytatása az esetnek, nem tudni, de a benne felvetett kritikák részben ma is aktuálisak lehetnek.

A bírói szolgálati jogviszony tartalmi kérdéseit tárgyzó jogszabályok közül – bár kívül esett a Bethlen-éra évtizedén – a legjelentősebb a korszakban a még 1935-ben elfogadott

⁸⁷ MNL OL K578, B.i. 995/1.

⁸⁸ MNL OL K578, B.i. 998.

⁸⁹ A jelenkori dilemmákról ír újabban Badó Attila: *Az igazságszolgáltató hatalom függetlensége és a tisztességes eljárás*. Szeged, Pólay Elemér Alapítvány – Iusperitus, 2013.; Attila Badó: *Some Aspects of Impartiality in the Hungarian Judicial System*. Timișoara, Editura Universitatii de Vest, 2017.

⁹⁰ „A bírói függetlenség nemcsak a mi féltve őrzött drága kincsünk, hanem az alkotmány egyik legerősebb pillére”. *Délmagyarország*, 12. (1936), 11. 3.

⁹¹ MNL OL K578, B.i. 945.

1936. évi III. tc. volt,⁹² amely 65 év után megújította a *fegyelmi eljárás és a nyugdíjazás* intézményeit, amelyeket eredendően még 1871-ben fogadott el az országgyűlés.⁹³ „Ehhez képest a törvényjavaslat külön fejezetben szabályozza a fegyelmi felelősséget – ebben a körben rendelkezik a fegyelmi felelősség alá eső személyekről, a fegyelmi vétségéről, a fegyelmi büntetésekről, a fegyelmi eljárást és a fegyelmi büntetést kizáró okokról, a fegyelmi bíróságokról, a fegyelmi eljárásról és a felfüggesztésről – és külön fejezetben szabályozza a közszolgálat érdekében fegyelmi vétség elkövetésétől függetlenül elrendelhető áthelyezést és nyugdíjazást. [...] Az áthelyezésre vonatkozó szabályozás a közérdek szolgálata mellett gondoskodik azoknak a követelményeknek az érvényesüléséről, amelyek a bíraskodás függetlenségének alkotmányjogi értelme alapján figyelembevételre tarthatnak számot, a nyugdíjazás feltételei pedig az 1871: IX. tc.-ben, továbbá az 1912: VII. tc. 10. §-ában és az 1934: I. tc.-ben foglalt szabályozás alap gondolatának megfelelően, a bírói függetlenség alkotmányjogi elvével összhangban vannak megállapítva” – értékelte Lázár Andor igazságügy-miniszter a jogszabályt.⁹⁴

E törvény az *igazságügyi felügyeleti vizsgálatot* kötelezővé tette a fegyelmi eljárás esetén is, amely így a korábbi fegyelmi vizsgálatot helyettesítette. Ennek előnye, hogy azt az 1891. évi XVII. tc. szerinti felügyeleti jogkör gyakorló végezték, akik a járásbíróságok és a törvényszékek bírái felett általában az ítélőtáblai elnökök voltak. Mindez a jogkörüket lényegesen bővítette. A járásbírák és az első fokon ítélkező törvényszéki bírák, továbbá a némely bírósági titkárok és jegyzők felett döntő *fegyelmi bíróságokat* pedig az ugyancsak a táblákon évente szervezett fegyelmi tanácsok képezték. A felügyeleti vizsgálat célját ezúttal a fegyelmi eljárás elrendelése kérdésében szükséges ténykörmények és bizonyítékok feltárása jelentette; magát a fegyelmi eljárást is a felügyeleti hatóságnál kellett kezdeményezni.

A tábla elnöke e jogkörében, ha – akár feljelentés, akár hivatalból folytatott felügyeleti vizsgálat eredménye alapján – fegyelmi vétség megállapítására látott okot, a vizsgálat iratait és a feljelentést a megfelelő indítványtétel végett az illetékes közvádlónak (ügyésznek) küldte meg a terhelt egyidejű értesítésével; míg kisebb „hivatali rendetlenség” esetén az ügyet a saját felügyeleti hatáskörében intézhette el.⁹⁵ Ha a fegyelmi eljárás megindítását a jogaiban sértett magánfél amiatt kérte, mert a terhelt a hivatali kötelességét gondatlanságból súlyosan vagy szándékosan megszegte, ám az ítélőtábla elnöke mint törvényességi felügyeleti hatóság az ügyet indítványtétel végett nem juttatta el az illetékes közvádlóhoz,

⁹² Az 1936. évi III. törvénycikk a kir. ítélőbíráknak és a kir. ügyészség tagjainak fegyelmi felelősségéről, áthelyezéséről és nyugdíjazásáról, továbbá a kir. bírósági és kir. ügyészségi tisztviselők fegyelmi felelősségéről.

⁹³ Máthé Gábor: *A magyar burzsoá igazságszolgáltatási szervezet kialakulása, 1867–1875.* Budapest, Akadémiai Kiadó, 1982. 53–62.; Antal Tamás: *A bírák nyugdíjazása Magyarországon (1867–1945).* *Magyar Jog*, 50. (2003), 12. 723–728.; Kozári Monika: *A nyugdíjrendszer Magyarországon Mária Teréziától a második világháborúig.* Budapest, Gondolat, 2012. 43–45.; Antal (2015) i. m. 146–149.; Bódiné Beliznai Kinga: *Hivatás és függetlenség. A M. Kir. Kúria elnökei (1869–1937).* In *Jogtörténeti értekezések* 48. Budapest, Gondolat, 2020. 287–288.

⁹⁴ Magyarország igazságügye az 1935. évben. Kny. *A m. kir. kormány 1935. évi működéséről és az ország közállapotairól szóló jelentés és statisztikai évkönyv* című, a m. kir. miniszterelnök által az 1897: XXXV. tc. 5. §-a értelmében az országgyűlés elé terjesztett műből. Budapest, 1937. I–II. 7–8.

⁹⁵ Antal Tamás: *A bírói jogviszony reformja Magyarországon a dualizmus korában (1891).* *Acta Juridica et Politica, Publicationes Doctorandorum Juridicorum*, 3. (2003), 5–32.

vagy a fegyelmi vétség megállapítására nem látott alapot, erről a magánfelet azzal a figyelemzetéssel értesítették, hogy meghatalmazott ügyvéd által képviselve maga indítványozhatta a fegyelmi eljárás elrendelését. Ha a magánfél indítványára a fegyelmi bíróság mégis foganatba tette a fegyelmi eljárást, a magánvádló jogaira és kötelességeire a közvádlóra vonatkozó rendelkezések voltak megfelelően irányadók azzal, hogy nem illeték meg a királyi ügyészség közhatósági jellegéből folyó jogok. Amennyiben a fegyelmi bíróság a magánfél indítványára sem rendelte el az eljárást, erről őt értesítette; e határozat ellen nem volt jogorvoslat. A gyakorlatban az ügyvédek próbálkoztak olykor ilyen panaszokkal mintegy „fellebbezéseként” használva azokat az ügyfelük érdekében, de mivel a bírói jogértelmezés fegyelmi vétség megállapítására alapot önmagában nem adhatott, ezért rendszerint elutasították azokat.⁹⁶

Az elsőfokú eljárásra az a fegyelmi bíróság volt illetékes, amelynek területén az aktív terhelt a felügyeleti vizsgálat elrendelésekor, a nyugállományú pedig a nyugdíjazását közvetlenül megelőzőleg működött. A terhelt attól az időponttól kezdve, amikor a felügyeleti hatóság az iratokat indítványtétel végett a közvádlóval közölte, volt jogosítva védőt igénybe venni és a dokumentumokat megtekinteni. A tábla elnöke az eljárás alá vont személyt a hivatalából ideiglenesen felfüggeszthette, ha az ügy sürgős intézkedést kívánt; ha pedig arról győződött meg, hogy az igazságszolgáltatás érdekében és a fegyelmi eljárással kapcsolatban szükség volt a törvényességi felügyelete alatt álló bíró áthelyezésére is, indokolt jelentést terjesztett a táblán alakított elnöki tanács elé. E szerv hatáskörébe tartozott a véleményezés és határozathozatal minden igazságügyi igazgatási kérdésben, amelyet az igazságügy-miniszter akár általános, akár egyes ügyeket érintően elébe utalt (1891: XVII. tc. 11. §). Ha az elnöki tanács az intézkedést szükségesnek tartotta, indokolt javaslatot terjesztett a főfelügyeleti hatósághoz, vagyis az igazságügy-miniszterhez; *de jure* csak ez utóbbi rendelhette el az áthelyezést.

8. ÉRTÉKELÉS

A politikai és közjogi alapok átalakítása egy részben új igazságügyi koncepciót indukált a dualizmuskori előzményekhez képest az 1920-as években: a jogi kontinuitás ellenére az igazságügyi igazgatás működésében a korábbi relatíve nagy önállóságot a szorosabb minisztertanács kontroll váltotta fel. Ez érezhető volt a tárca *sui generis* hatásköreiben és az összkormányzati jellegű feladataiban egyaránt. Azonban dicséretére válják igazságügy-minisztereinknek, hogy a megoldások keresése közben zsinórmértéknek tekintették a történeti/történelmi alkotmányunk fundamentumait, mindvégig törekedve a még elfogadható szintű összhang biztosítására.

A világháború előtti kodifikációs fő irányvonalat a közjogi provizórium kiütéskeresése váltotta fel az Igazságügyminisztérium munkájában. Új típusú miniszterekre volt szükség:

⁹⁶ Navratil (2014) i. m. 131.

immár nem a hagyományos értelemben vett jogtudósokra, hanem taktikus jogpolitikusokra, akiknek a gyakori politikai és jogi konfliktusokat kellett kezelniük a hagyományos igazságügyi tevékenységek mellett, és akiknek sokkal jobban kellett vitéz Horthy Miklós kormányzó és gróf Bethlen István miniszterelnök politikai bizalmát bírniuk, mint a dualizmus idejében szolgáló elődeiknek az akkori állam- és kormányfőket.

A tanulmányban bemutatott, az 1956. évi országos levéltári tüzet túlélte *iratfragmentumok alapján* teljes képet egyáltalán nem festhettünk a tárgyalt korról, de olyan adalékokat talán nyújthattunk, amelyek tartalmilag kiegészítik a politikai-köztörténeti és gazdaságtörténeti ismereteket. Ugyanis a példákból jól kidomborodik a bevezetésben jelzett kényszerpályamodell, ami a békeszerződés megkötése után még tíz évvel is egyértelműen érezte a determináló jogi hatását Magyarország állami szuverenitására nézve.

Konklúzióként álljon itt egy anonim szegedi cikkíró hírlapi közleményéből vett, 1923-ban közzétett, a magyar identitási kataklizmát találóan kifejező idézet: „[M]irajtunk nem segít semmiféle orientáció addig, míg más nemzetek érdemesnek nem tartanak bennünket arra, hogy ők orientálódjanak felénk, akik ma szövetségesnek nem vagyunk kívánatosak, ellenségnek nem vagyunk félelmesek, tehát semmiképpen nem vagyunk számottevők. [...] Míg az igazi belső konszolidáció nincs, addig miránk nem hasad a hajnal.”⁹⁷ *Nota bene!*

⁹⁷ *Délmagyarország*, 4. (1923), 234. 1.

FELHASZNÁLT IRODALOM

1. Az 1920. évi népszámlálás. Részletes demográfia. *Magyar Statisztikai Közlemények*, 73. (1928), 5. 102–153.
2. *IV. Károly visszatérési kísérletei*. Budapest, Kiadja a M. Kir. Minisztérium (2 füzetben), é. n.
3. Antal Tamás: A bírák nyugdíjazása Magyarországon (1867–1945). *Magyar Jog*, 50. (2003), 12. 723–728.
4. Antal Tamás: A bírói hatalom gyakorlásának jogszabályi változásai a dualizmus korában (1890–1914). In Homoki-Nagy Mária (szerk.): *Konferencia a bírói hatalomról és az állampolgárságról. IV. Szegedi Jogtörténeti Napok*. Szeged, 2011. 9–21.
5. Antal Tamás: A bírói jogviszony reformja Magyarországon a dualizmus korában (1891). *Acta Juridica et Politica, Publicationes Doctorandorum Juridicorum*, 3. (2003), 5–32.
6. Antal Tamás: A Magyar Kir. Igazságügyminisztérium bizalmas ügyeiből – I. rész: hadiállapot, forradalmak, konszolidáció. *Pro Publico Bono – Magyar Közigazgatás*, 8. (2020), 3. 144–173. DOI: [10.32575/ppb.2020.3.10](https://doi.org/10.32575/ppb.2020.3.10)
7. Antal Tamás: *A Szegedi Királyi Ítéltábla története 1890 és 1914 között. Bíróságtörténeti könyvek. Fejezetek a Szegedi Ítéltábla történetéből I.* Budapest–Szeged, Országos Bírósági Hivatal – Szegedi Ítéltábla, 2014.
8. Antal Tamás: *A Szegedi Királyi Ítéltábla története 1914 és 1921 között. Bíróságtörténeti könyvek. Fejezetek a Szegedi Ítéltábla történetéből II.* Budapest–Szeged, 2015.
9. Antal Tamás: *Szilágyi Dezső és műve*. Jogtörténeti Tár 4. Szeged, Iusperitus, 2016.
10. Antal Tamás: A trianoni békeszerződés hatásai a királyi ítéltáblákra – különös tekintettel a szegedire. *Acta Universitatis Szegediensis: Forum: Acta Juridica et Politica*, (2017), 1. 31–44.
11. Badó Attila: *Az igazságszolgáltató hatalom függetlensége és a tisztességes eljárás*. Szeged, Pólay Elemér Alapítvány – Iusperitus, 2013.
12. Badó, Attila: *Some Aspects of Impartiality in the Hungarian Judicial System*. Timișoara, Editura Universitatii de Vest, 2017.
13. *Délmagyarország*, 4. (1923), 234. 1.
14. *Délmagyarország*, 12. (1936), 11. 3.
15. Gergely Jenő – Glatz Ferenc – Pölöskei Ferenc (szerk.): *Magyarországi pártprogramok, 1919–1944*. Budapest, ELTE Eötvös, 2003.
16. Halász Pál – Kovács István – Peschka Vilmos (szerk.): *A Magyar Tanácsköztársaság jogalkotása*. Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1959.
17. Hegedűs Sándor: *Az utolsó trónfosztás*. Budapest, Kossuth, 1970.
18. Homoki-Nagy Mária (szerk.): *Szemelvények a Szegedi Törvényszék bíráinak életéből. A Szegedi Törvényszék története II.* Szeged, Szegedi Törvényszék, 2015.
19. Jászi Oszkár: *A Habsburg-monarchia felbomlása*. Budapest, Gondolat, 1982.
20. Kaposi Zoltán: *Magyarország gazdaságtörténete, 1700–2000*. Budapest–Pécs, Dialóg Campus, 2002.

21. Kengyel Miklós: A magyar bírósági szervezet a két világháború között. In Balogh Judit – Szabó István (szerk.): *65 Studia in honorem István Stipta*. De iuris peritorum meritis 10. Budapest, 2017. 195–207.
22. Kozári Monika: *A nyugdíjrendszer Magyarországon Mária Teréziától a második világháborúig*. Budapest, Gondolat, 2012.
23. *Magyarország igazságügye az 1935. évben*. Kny. „A m. kir. kormány 1935. évi működéséről és az ország közállapotairól szóló jelentés és statisztikai évkönyv” című, a m. kir. miniszterelnök által az 1897: XXXV. tc. 5. §-a értelmében az országgyűlés elé terjesztett műből. Budapest, 1937. I–II.
24. Máthé Gábor: *A magyar burzsoá igazságszolgáltatási szervezet kialakulása, 1867–1875*. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1982.
25. Mózes Mihály: *A kiegyezéstől Trianonig. Regionális gazdaságtörténeti tanulmányok*. Debrecen, Cosmos, 1998.
26. Nagy Károly: *A nemzetközi jog, valamint Magyarország külkapcsolatainak története*. Lakitelek, Antológia, 1995.
27. Nánási László: *A jogrend szolgálatában: Váry Albert élete és működése, 1875–1953*. Budapest, Legfőbb Ügyészség, 2015.
28. Nánási László: *A magyar királyi ügyészség története, 1871–1945*. Budapest, Legfőbb Ügyészség, 2011.
29. Navratil Szonja: *A jogászai hivatásrendek története Magyarországon (1868/69–1937)*. ELTE Jogi kari Tudomány 25. Budapest, ELTE Eötvös, 2014.
30. Nemes Dezső: *A Bethlen-kormány külpolitikája, 1927–1931*. Budapest, Kossuth, 1964.
31. Pölöskei Ferenc: *Horthy Miklós és hatalmi rendszere, 1919–1922*. Budapest, Kossuth, 1977.
32. Pölöskei Ferenc – Gergely Jenő – Izsák Lajos: *Magyarország története, 1918–1990*. Budapest, Korona, 1995.
33. Ránki György: *Mozgásteretek, kényszerpályák. Válogatott tanulmányok*. Budapest, Magvető, 1983. 341–382.
34. Rokolya Gábor: *A polgári közjegyzőség emlékezete, 1875–1949*. Budapest, Magyar Országos Közjegyzői Kamara, 2010.
35. Romsics Ignác: *Bethlen István. Politikai életrajz*. Budapest, Magyarországtudató Intézet, 1991.
36. Ruszoly József: Az 1849. július 28-i nemzetiségi törvény (határozat) létrejöttéhez. *Jogtudományi Közlöny*, 54. (1999), 7–8. 285–292.
37. Ruszoly József: Frankfurt–Kremsier–Szeged: adalékok az első közép-európai nemzetiségi jogi alapvetési kísérletekhez, 1848–1849. In Ruszoly József: *Újabb magyar alkotmánytörténet, 1848–1949. Válogatott tanulmányok*. Budapest, Püski, 2002. 106–119.
38. Ruszoly József: Alkotmányjogi reformtörekvések az első nemzetgyűlés idején. In Ruszoly József: *Újabb magyar alkotmánytörténet, 1848–1949. Válogatott tanulmányok*. Budapest, Püski, 2002. 207–263.
39. Ruszoly József: A választási bíraskodás Magyarországon a két nemzetgyűlés idején, 1920–1926. *Acta Juridica et Politica*, 15. (1968), 6. 1–47.

40. Somogyi István: *Hartensteintől Funchalig. Egy királydráma története hiteles adatok nyomán.* Budapest, 1936.
41. Szarka László: Nemzetfejlesztés és kisebbségpolitika Közép-Európa multietnikus államaiban. A versailles-i békerendszer első évei. In Tomka Béla (szerk.): *Az első világháború következményei Magyarországon.* Budapest, Országgyűlési Hivatal, 2015. 283–310.
42. Szinai Miklós – Szücs László (szerk.): *Bethlen István titkos iratai.* Budapest, Kossuth, 1972.
43. Zsiga Tibor: *Horthy ellen, a királyért.* Budapest, Gondolat, 1989.

Jogi források

1. 1901. évi XXIV. törvénycikk az összeférhetetlenségről
2. 1920. évi I. törvénycikk az alkotmányosság helyreállításáról és az állami főhatalom gyakorlásának ideiglenes rendezéséről
3. 1921. évi XXXIII. törvénycikk az Északamerikai Egyesült Államokkal, a Brit Birodalommal, Franciaországgal, Olaszországgal és Japánnal, továbbá Belgiummal, Kínával, Kubával, Görögországgal, Nikaraguával, Panamával, Lengyelországgal, Portugáliával, Romániával, a Szerb-Horvát-Szlovén Állammal, Sziámmal és Cseh-Szlovákiával 1920. évi június hó 4. napján a Trianonban kötött békeszerződés becikkelyezéséről
4. 1936. évi III. törvénycikk a kir. ítélőbírának és a kir. ügyészség tagjainak fegyelmi felelőségéről, áthelyezéséről és nyugdíjazásáról, továbbá a kir. bírósági és kir. ügyészségi tisztviselők fegyelmi felelőségéről
5. 743/1920. I.M.E. *Igazságügyi Közlöny*, (1920), 1. 9–17.
6. 2139/1923. I.M.E. *Igazságügyi Közlöny*, (1923), 1. 11–18.
7. A Magyar Népköztársaság kormányának 6165/1918. M.E. számú rendelete az állami zárlati bíróságról és a területenkívüliek bíróságáról
8. A Magyar Népköztársaság kormányának 6694/1918. M.E. számú rendelete az állami zárlati bíróság személyzetéről
9. A magyar kormánynak 4044/1919. M.E. számú rendelete a nemzeti kisebbségek egyenjogúságáról; a magyar igazságügyminiszternek 1262/1920. I.M. számú rendelete a nemzeti kisebbségek egyenjogúságáról szóló kormányrendelet törvénykezési szabályainak végrehajtása tárgyában
10. A m. kir. igazságügyminiszternek 49.900/1920. I.M. számú rendelete a kormányzó Úr Főméltósága részéről 1920. évi december hó 24. napján kiadott magas kegyelmi elhatározás végrehajtása tárgyában. *Igazságügyi Közlöny*, (1920), 12. 753–760.
11. A magyar igazságügyminiszternek 1262/1920. I.M. számú rendelete a nemzeti kisebbségek egyenjogúságáról szóló kormányrendelet törvénykezési szabályainak végrehajtása tárgyában
12. A m. kir. minisztériumnak 8760/1920. M.E. számú rendelete az állami zárlati bíróságról és személyzetéről szóló rendeletek alkalmazásának megszüntetése tárgyában

13. A m. kir. igazságügyminiszternek 59.391/1921. I.M. számú rendelete a Kormányzó Úr Főméltósága részéről 1921. évi november hó 3. napján kiadott magas kegyelmi elhatározás végrehajtása tárgyában. *Igazságügyi Közlöny*, (1921), 11. 769–774.
14. A m. kir. igazságügyminiszternek 44.100/1922. I.M. számú rendelete a bácsalmási királyi járásbíróság hatóságának ideiglenes kiterjesztése és Baján kir. törvényszéki kirendeltség felállítása tárgyában
15. A m. kir. igazságügyminiszternek 35.400/1923. I.M. számú rendelete a Baján működő kir. törvényszéki kirendeltség hatáskörének kiterjesztéséről
16. A m. kir. minisztériumnak 4800/1923. M.E. számú rendelete a trianoni békeszerződésben a kisebbségek védelmére vállalt kötelezettségek végrehajtása tárgyában
17. A m. kir. minisztériumnak 7500/1924. M.E. számú rendelete a közhivatalokban megüresedő állásokra a kisebbségi nyelvekben jártas személyek alkalmazása tárgyában
18. A m. kir. minisztériumnak 1520/1924. M.E. számú rendelete a „Vegyes Döntőbíróságok mellett működő kormány megbízottak hivatala” tárgyában
19. A m. kir. igazságügyminiszter 1932. évi 16.000. I.M. számú rendelete az 1925: VIII. tc. 48. §-ának első bekezdése értelmében zárlat alatt álló egyes vagyontárgyak zárlati kezelésének részletes szabályozásáról
20. A m. kir. igazságügyminiszter 1932. évi 46.700. számú rendelete az 1925: VIII. tc. 48. §-ának első bekezdése értelmében zárlat alatt álló egyes vagyontárgyak zárlati kezelésére vonatkozó részletes szabályok kiegészítéséről

Levéltári források

1. Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára:
Az igazságügyi levéltár iratai: K577., K578. állomány

Dr. habil Antal Tamás PhD, LL.M. egyetemi docens a Szegedi Tudományegyetem Európai Jogtörténeti Tanszékén. Kutatási területei a 19. és 20. századi közigazgatástörténet, a magyar bírósági szervezet története, az angol és a magyar esküdtszék története, az igazságügyi igazgatás múltja. 12 könyv szerzője. Bővebb publikációs adatai az MTMT2 adatbázisban olvashatók.